

ಅಧ್ಯಾಯ-೨

ಇತಿಹಾಸ

ಪೌರಾಣಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆ : ನಂಜನಗೂಡಿನ ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರನು, ಸ್ವಯಂಭುಲಿಂಗವೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣಗಳೂ ಪುಟ್ಟಿಕರಿಸುತ್ತವೆ. ಸ್ವಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಉತ್ಕವಾಗಿರುವ ಗರಳಪುರಿ ಕೇತ್ತೆ ಮಹಿಮಾದರ್ಶವು ನಂಜನಗೂಡಿನೊಂದಿಗೆ ಈಶ್ವರ, ಪಾವತಿ, ಗಂಗೆ, ವಿಷ್ಣು, ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ರಾಮ, ಗೋತಮ, ಕಪಿಲ, ಕೌಂಡಿನ್ಯ, ಕೇಶಿ, ಗರ, ಅಂಧಕಾಸುರ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳ, ಮಹಾಪುರುಷರ, ಮಹಾರ್ಷಿಗಳ ಹಾಗೂ ರಾಕ್ಷಸರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೇಸೆಯುತ್ತದೆ. ‘ಗರ’ನಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಂಡ ಕಾರಣದಿಂದ ‘ಗರಳಪುರಿ’ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ, ಆ ರಕ್ಷಸನಿಂದ ಹೊರಬಂದ ನಂಜನ್ನು ಉಂಡ ಈಶ್ವರನ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ‘ನಂಜನಗೂಡು’ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಬಂದಿತೆಂಬ ಕರೆಗಳಿವೆ. ತಾಲೂಕಿನ ಸುತ್ತಾರು, ಹುಲ್ಲಹಳ್ಳಿ ಕಳೆ, ಎಡತಲೆ, ಹೆಮ್ಮರಗಾಲ, ವಿಚಗಾನಹಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಾಮಗಳ ಸ್ಥಳಪುರಾಣಗಳೂ ಆ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆದಿಕಾಲಕ್ಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಈ ಪುರಾಣಗಳು ಕ್ರಿತ. ೧೦-೧೧ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆ ಬಂದಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳಿವೆ.

ಇತಿಹಾಸ ಪೂರ್ವಕಾಲ : ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಇತಿಹಾಸಪೂರ್ವಕಾಲದ ಅವಶೇಷಗಳು ದೊರೆತಿದ್ದು, ವಿಚಗಾನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ನವಶಿಲಾಯುಗದ ಕುರುಹುಗಳನ್ನೂ, ಸುತ್ತಾರು, ತರದಲೆ, ಎಡತಲೆ, ದೊಡ್ಡಹೊಮ್ಮೆ, ತಗಡಾರು, ಉಪ್ಪಿನಹಳ್ಳಿ, ಆಲಕ್ಕಾರು ಮೋಳಿ, ಹೆಬ್ಬಿ, ಕೆಂಬಾಳು, ಗೌಡರಹಳ್ಳಿ, ರಾಂಪುರ, ಹಲ್ಲರೆ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ಮಾನವರ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನೂ ಪುರಾತತ್ವಜ್ಞ ಸಿ.ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಬಹಳ ಹಿಂದೆಯೇ ಶೋಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕಪ್ಪು, ಕಪ್ಪು ಮಿಶ್ರಿತ ಕೆಂಪು ಹಾಗೂ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ, ಜೇಡಿಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕ್ಯಾರೆಲ್ ಮಾಡಿದ ಮಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ. ಇದರಿಂದ ನವಶಿಲಾಯುಗದಷ್ಟು ಪಾಚೀನ ಮಾನವ ಚಟುವಟಿಕೆಯನ್ನು ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದ್ದು, ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಕಾಲದ ವೇಳೆಗೆ ಮಾನವ ಚಟುವಟಿಕೆ ತಾಲೂಕಿನಾದ್ಯಂತ ಪಸರಿಸಿತ್ತೆಂದು ತರ್ಕಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಪೌರಾಣಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆ : ನಂಜನಗೂಡು ಪ್ರದೇಶದ ಅಸ್ತಿತವನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದಾದರೆ, ಮಹಾಭಾರತದ ಸಭಾಪರ್ವ ಮತ್ತು ಭೀಷ್ಣ ಪರ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿರುವ ‘ಮಹಿಂಸಿಕ’ ಮತ್ತು ಕ್ರಿ.ಶ. ಎರಡನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರಬಹುದಾದ ತಮಿಳು ಗ್ರಂಥ ‘ಅಹವಾನಾರು’ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾಪವಾಗಿರುವ ‘ಎರಮೈನಾಡು’ ಮೈಸೂರಿನ ಪ್ರಾಚೀನ ಹೆಸರಿರಬಹುದೆಂಬ ಉಹೆ ಇದೆ. ಸಂಘಂ ಯುಗದ ಪ್ರಾಚೀನ ತಮಿಳು ಕೃತಿಗಳು ಪುನಾಡು ವಿಷಯದ ಬಗೆ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಇದೇ ಕಾಲದ ವಿದೇಶಿ ಪ್ರವಾಸಿ ಟಾಲೆಮೀ ಕೂಡ ಪುನಾಡಿನ ವೈಭವದ ವರ್ಣನೆ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಹಿಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ದ ಆರಂಭದಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮೈಸೂರಿನ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಚೀನ ಪುನಾಡಿನ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ನಂಜನಗೂಡು ಪ್ರದೇಶದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಹರಡಿದೆ.

ಇತಿಹಾಸ ಕಾಲ

ಪ್ರಸ್ತುತ ನಂಜನಗೂಡು ತಾಲ್ಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ೧೯೦ ಗ್ರಾಮಗಳಿಷ್ಟು ೪೦೨ ಶಾಸನಗಳು ಇದುವರೆವಿಗೆ ದೊರೆತಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಾಸನ ಪುನಾಡಿನ ಬಗೆಗೆ ಹೇಳಿದರೆ, ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಶಾಸನಗಳು ಗಂಗ ದೊರೆಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಜೋಳರ ಒಂಬತ್ತು ಶಾಸನಗಳು, ಹೊಯ್ಯಳರ ಮೂವತ್ತೇಂದು ಶಾಸನಗಳ ಜೊತೆಗೆ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಾಸನಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ. ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ಸುಮಾರು ನಲವತ್ತೆರಡು ಶಾಸನಗಳು ವಿಶೇಷ ಪಾಲನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿವೆ. ಅಲ್ಲದೇ, ಹದಿನಾಡು-ಪದಿನಾಲ್ಕು ನಾಡು, ಉಮ್ಮೆತ್ತೊರು, ಕಳೆಲೆ ಮುಂತಾದ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ಶಾಸನಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಹುಲ್ಲಹಳ್ಳಿ, ಹುರ, ತಗಡೂರು, ತಾಯೂರು, ಹುಳಿಸನಾಳು, ಬಿಳುಗಲಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಸ್ಥಳೀಯ ಆಡಳಿತಗಳ ಬಗೆಗೂ ಮಾಹಿತಿ ನೀಡುವ ಶಾಸನಗಳೂ ದೊರೆತಿವೆ. ಈ ಶಾಸನಗಳ ಸೂಕ್ತ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಸ್ಥಳಿಲವಾಗಿ ರಚಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಪುನಾಡು ಅರಸರು : ಗ್ರೀಕ್ ಪ್ರವಾಸಿ ಟಾಲೆಮೀಯ ಬಸಾಸಿಗೂ ಬರಸಿಗೂ ಮಧ್ಯ ಪಸಗೇ, ಮತ್ತು ನೂರು, ಕೊರೆಲ್ಲಾರು ಪುನಾಡುಗಳಿಗೆಯೆಂದು ಹೇಳಿ ಪುನಾಡಿಲ್ಲಿ ಪಚ್ಚೆಯಂತಹ ರತ್ನ, ವಚ್ಚ-ವೈಘಾಯಿಕಗಳೂ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದವೆಂದು ದಾಖಲಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಪುನಾಡು ಹಳೇಕಾಲದ ಮೈಸೂರು ಕನಾರಟಕವೆಂದೂ, ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೈಘಾಯಿಕಗಳನ್ನು ಕೊಳ್ಳಲು ಗ್ರೀಕ್ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಭೇಟಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ರಂ.ಶ್ರೀ. ಮುಗಳಿ ಉಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೇಕ್ಕಿಂಡಲ್ ಪುನಾಡನ್ನು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಆಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಎಪ್ಪತ್ತು ಮೈಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದು ಗುರುತಿಸಿದರೆ, ಡಾ.ಸಾಲತೋರೆ ಅವರು ಜೈನಮುನಿ ಭದ್ರಭಾಮ ಹೊರಟದ್ದು ಈ ಪುನಾಡಿಗೇ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಪುನಾಡಿನ ಬಗೆಗೆ ದೊರೆತಿರುವ ಮೂರು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿಂದಾದ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಬಸವನಪ್ಪರ ಶಾಸನವು ರಾಷ್ಟ್ರವರ್ಮನ ಮಗನೂ, ಪ್ರಾಣಿಪತಿಯ ತಮ್ಮನೂ ಆದ ಮೊದಲನೇ ಸ್ವಂದವರ್ಮನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೪೧೦-೪೫೫) ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಈತನ ಆಡಳಿತ

ಪ್ರದೇಶದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ವಿಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಗಂಗವಾಡಿಗೆ ಸೇರದ, ಕೆಟಿಲಾ-ಕಾವೇರಿ ನದುವಳಿ ಪ್ರದೇಶ ಎಂಬುದು ಸ್ವಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೆಗ್ಡದೇವನಕೋಟಿ ಮತ್ತು ನಂಜನಗೂಡು ತಾಲೂಕು ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಇವನ ರಾಜ್ಯದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಿಸಬಹುದು. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇವನು ತನ್ನ ವಿಜಯಿಭಿರದಲ್ಲಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ದ್ವಿವೇದಿ ಕೊತ್ತಮೃತಸನಿಗೆ ‘ಮುಟ್ಟಲಪ್ಪಯೂರು’ ನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿರುವುದರ ಉಲ್ಲೇಖಿದೆ. ಕೆಟಿಲಾ ನದಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ಈ ಉರನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾದಲ್ಲಿ ಪುನಾಡಿನ ಸ್ಥಳಚಿತ್ರಪೋಂದನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಗಂಗರು : ಸುಮಾರು ಎಂಟು ಶತಮಾನಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕ ಕಾಲ ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಳಿದ ಗಂಗ ಮನೆತನದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಶಾಸನಗಳೇ ಮುಖ್ಯ ಆಧಾರ. ತಾಮುದತ್ತಗಡಿನ ಮೇಲೆ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದರೆ, ತಿಲಾಶಾಸನಗಳು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ಇಲ್ಲಿರ ಕೂಡಾಪುರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಗಂಗರಾಜ ಕೊಂಗುಣಿವರ್ಮನ ಕಾಶ್ಯಪಗೋತ್ತರ ದೇವಕಿನಂದನಭಟ್ಟನ ಮಗ ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಭೂದಾನದ ಉಲ್ಲೇಖಿ ಇದೆ. ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ಗಂಗರ ಆಳಿಕೆಗೆ ನಂಜನಗೂಡು ಪ್ರಾಂತ ಒಳಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಉಂಟಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ತಗಡಾರು ತಾಮುಶಾಸನ, ಕೊಂಗುಣಿವರ್ಮನ ಮೌರ್ಯಗು, ಮಾಧವನ ಮಗ ಹರಿವರ್ಮ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೮೦-೬೧೦)ನ ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ ಹೆಂಜೇರ ಸಮರದ ಬಗೆಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇದು ಕೂಟಶಾಸನವನೆಂಬುದನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾ ಲಿಂಗಿಶಾಸದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಈ ಶಾಸನ ಒಂಬತ್ತನೇಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತದೆಂಬ ಸ್ವಾರಸ್ಯಪೂರ್ಣ ವಿಚಾರವನ್ನು ಬಿ.ಆರ್.ಗೋಪಾಲ್ ಬಯಲಿಗೆಳಿದ್ದಾರೆ.

ನಂತರದ ಅರಸರಾದ ವಿಷ್ಣುಗೋಪ (೪೧೦-೪೫೦), ಮೂರನೇ ಮಾಧವ (೪೫೦-೪೯೦), ಅವನೀತ (೪೯೮-೫೯೫), ದುರ್ವಿನೀತ (೫೯೫-೫೫೫), ಮುಷ್ಠರ (೫೫೫-೫೮೫), ಶ್ರೀವಿಕ್ರಮ (೫೮೫-೬೩೫) ಹಾಗೂ ಭೂವಿಕ್ರಮ (೬೩೫-೬೬೮)ರು ತಲಕಾಡನ್ನೇ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿರುವರಾದರೂ ಇವರ ಶಾಸನಗಳಾವೂ ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಗಂಗ ಅವನೀತ ಮತ್ತು ಪುನಾಡು ದೊರೆ ಇಮ್ಮಡಿ ಸ್ವಂದವರ್ಮನ ಒಬ್ಬಳೇ ಮಗಳು ಜ್ಯೇಷ್ಠದೇವಿಯರ ಪುತ್ರ ದುರ್ವಿನೀತನಿಗೆ ಪುನಾಡು ಸೇರುವ ಮೂಲಕ ನಂಜನಗೂಡು ಪ್ರದೇಶ ಪೂರ್ಣ ಗಂಗವಾಡಿಗೆ ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ವಿಲೀನವಾಯಿತು. ಒಂದನೇ ಶಿವಮಾರನ (೬೯೮-೭೨೫) ಶಾಸನಗಳು ಕೆಂಬಾಳು ಮತ್ತು ಮೂಡಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ. ಕೆಂಬಾಳಿನ ತ್ರುಟಿತ ಶಾಸನವು ಆಡಳಿತದ ಬಗೆಗೆ ಮಾತ್ರ ವಿವರ ನೀಡಿರೆ ಮೂಡಹಳ್ಳಿಯದು ದಾನ ಶಾಸನವಾಗಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ. ಎಂಟನೇ ಶತಮಾನದ ಕಣೇನಾರು ಶಾಸನವು ಪೆಮಾನದಿಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ವಿದ್ವಾಂಸರು, ಕಾಂಚಿಯ ಪಲ್ಲವರಸನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ

ಈ ಬಿರುದನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಶಿವಮಾರನ ಮೊಮ್ಮೆಗ್ ಶ್ರೀಪುರುಷನೇ (ಇಂಖ-ಇಲ್ಲ) ಇವನಾಗಿರಬಹುದಂದು ಉಂಟಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಅವಧಿಯ ಹೊಳೆಲವಾಡಿಯ ಶಾಸನ ನೇರವಾಗಿ ಶ್ರೀಪುರುಷನನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಪುರುಷನ ಮಗ ಎರಡನೇ ಶಿವಮಾರ(ಕ್ರಿ.ಶ. ೭೯೮-೮೧೨)ನ ಆಳ್ಜ್ಯಕೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಗವಾಡಿಯ ಮೇಲೆ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ದ್ವಿವನು ಆಕ್ರಮಣ ನಡೆಸಿ, ಅದನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಮಗ ಕಂಬನನ್ನು ಗಂಗವಾಡಿಯ ರಾಜ್ಯಪಾಲನನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ದೇವನೂರು ಶಾಸನ ಸ್ವಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಅವಧಿ ಮತ್ತು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ದೊರೆ ಮೂರನೇ ಗೋವಿಂದನ ಆಡಳಿತ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವಮಾರನು ಬಹುಪಾಲು ಬಂಧನದಲ್ಲೇ ಕಳೆದರೂ, ಪುನಾದಃಸಾಸಿರಕ್ಕೆ ನೆಲ್ಲಕ್ಕೆ ಸೊಲ್ಲಗೆಯಿಟ್ಟು ‘ಎರೆಯ ಮರಿಯಾದೆ’ ನೀಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಈತನ ದೇಖಾರು ಶಿಲಾಶಾಸನ ದಾಖಲಿಸಿದೆ.

ಶಿವಮಾರನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯರಾದ ಮಾರಸಿಂಹ ಎರೆಯಪ್ಪ ಮತ್ತು ಪೃಥ್ವೀಪತಿಯಿರಿಗೆ ಹಂಚಿದಾಗ ನಂಜನಗೂಡು ಪ್ರದೇಶವನ್ನೇಳಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಿದ್ದ ಗಂಗವಾಡಿಯ ದಕ್ಷಿಣದ ಭಾಗ ಪೃಥ್ವೀಪತಿಯ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿತೆಂಬುದನ್ನು ಇಗ್ಗಲಿಯ ಶಾಸನ ಸ್ವಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪಿಳ್ಳುವಿಗಂಗನು ಹಸಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಕಾಪಾಡಿದುಕೂಗ್ಗಿ ಮುದಿಗೆರೆ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ವಿವಿಧ ಗೌಂಡರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ ವಿಷಯ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಪೃಥ್ವೀಪತಿಯ ಮೊಮ್ಮೆಗ್ ಇಮ್ಮಡಿ ಪೃಥ್ವೀಪತಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೇ ನಂಜನಗೂಡು ಪ್ರದೇಶ, ದಾಯಾದಿ ಎರಡನೇ ರಾಜಮಲ್ಲ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯನ ಕ್ರಿಯೆರಿತಿಂದು ಮಹೂರು ಮತ್ತು ದೇಖಾರು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೧೦-೮೧೨ ಹುಸ್ತೂರು ಶಾಸನವು, ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ ರಾಜಮಲ್ಲ ಪೇಮಾರನಡಿಯ ಆಳ್ಜ್ಯಕೆಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತೆ ‘ಕೊಂಗಲ್ಲಾಡು ಮತ್ತು ಪುನಾದುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಭಾರ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಇವನ ಸೋದರ ಬೂತರಸನು ಕೊಟೆಯೋಂದರ ಮುತ್ತಿಗೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೇಮಾರನಡಿಯ ಅಪ್ಪಣಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಹೋರಾಡಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಒಂತಿಗನು ಸತ್ಯವಾಕ್ಯನ ಆಳ್ಜ್ಯಕೆಯ ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದಲೂ ಅಣ್ಣಿನಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿದ್ದನೆಂಬ ಅಂತ ಇದರಿಂದ ಸ್ವಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂಡಹಳ್ಳಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ವೀರಗಲ್ಲ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಹೋರಾಡಿ ಮಾಡಿದ ನಾಲ್ಕರು ವೀರರಿಗೆ ಎರೆಯಪ್ಪ ಪೇಮಾರನಡಿ ಹಾಗೂ ಮಹಾದೇವಿಯರು ನೀಡಿದ ದಾನದ ವಿಷಯ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಆ ವೇಳೆಗೆ ಮೊದಲನೇ ಬೂತುಗ ಮಡಿದು ಅವನ ಮಗ ಎರೆಯಪ್ಪ ರಾಜನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೧೦ ರ ಗಟ್ಟವಾಡಿ ತಾಮುಶಾಸನ ಕೂಡ ರಾಜಕುಮಾರ ಎರೆಗಂಗನ ಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ, ಈತ ಮಾಲ್ವಾರಿನ ವಿಜಯಶಿಬಿರದಲ್ಲಿ ಅಹಿಂಸೆತ್ವದಿಂದ ಗುಂಡಾರಿಗೆ ಬಂದು ನೆಲೆಸಿದ್ದ ಶಿವಾಯನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ‘ಶಿವನಯ ಮಂಗಳ’ಪೆಂಬ ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ಕೆರೆ ಸಹಿತ ದಾನ ಮಾಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಕೂಗಲೂರಿನ ಶಾಸನವು ಎರೆಯಪ್ಪನು ನೊಳಂಬರಾಜ ಮಹೇಂದ್ರಪರಮಾನೋಡನೆ ಹೂಡಿದ ಕದನದ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತ ಅದರಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ಸೈನಿಕ ಕೇಸವಯ್ಯನ ಶೌರ್ಯವನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುತ್ತದೆ.

ಮೂರನೇ ರಾಜಮಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯನಿಗೆ (೬೭೫-೬೮೯) ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿದ ಹನ್ನೆರಡನೇ ವರಷದಲ್ಲಿ ದಾಖಿಲಾಗಿರುವ ಶಾಸನವೊಂದು ಮೂಡಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇವನ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಂಗದೊರೆ ಇಮ್ಮಡಿ ಮಾರಸಿಂಹನ ಮೂರು ಶಾಸನಗಳು ಈ ತಾಲ್ಲೂಕಿನಲ್ಲಿವೆ. ದೊಡ್ಡಮೊಮ್ಮೆದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೬೬ರ ಶಾಸನವು, ಇವನ ಮಗ ರಾಜಮಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯನ (೬೭೫-೬೮೯) ಅಳ್ಳಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ರಕ್ಷಸಂಗನ (೬೭೫-೬೮೯) ಅಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಗಂಗವಾಡಿಯು ಚೋಳರ ಆಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾಗಿ ಅವಸಾನ ಹೊಂದಿತು.

ಚೋಳರು : ಕ್ರಿಪೂ. ಮೂರನೇ ಶತಮಾನದಿಂದಲೂ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿರುವ ಚೋಳ ಮನೆತನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೨೦ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಬುಲವಾದ ಚೋಳ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾಗಿ ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆಯಿತು. ಇದರ ಸಮರ್ಥಕದೊರೆ ಒಂದನೇ ರಾಜರಾಜನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೮೫-೮೯೮) ದಂಡನಾಯಕ ಅಪ್ರಮೇಯನ ಶೌರ್ಯದಿಂದಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೦೪ರಲ್ಲಿ ಗಂಗವಾಡಿಯೊಂದಿಗೆ ನಂಜನಗೂಡು ಪ್ರದೇಶವೂ ಚೋಳರ ವಶವಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೯೮ರಲ್ಲೇ ಒಂದನೇ ರಾಜರಾಜ ಚೋಳನ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನ ಮಂಗಲದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿದ್ದು, ಗಂಗವಾಡಿಯ ಬಹುಭಾಗ ಚೋಳರ ವಶವಾಗಿದ್ದಿತ್ತೆಂಬದನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಇವನ ಮಗ ರಾಜೀಂದ್ರ ಚೋಳನ (೧೦೧೪-೧೦೪೪) ನಾಲ್ಕು ಶಾಸನಗಳು ನಂಜನಗೂಡು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ.

ತಮಿಳು ಭಾಷೆ, ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿರುವ ಇವನ ಸುತ್ತಾರು ಶಾಸನವು ತಮಿಳು ಆಡಳಿತ ಭಾಷೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದುದರ ಪ್ರಾರಂಭಿಕ ಹಂತವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಸುತ್ತಾರಿನ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನವೂ ಇವನ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನು ಮುಕ್ತಕಂತದಿಂದ ಹೊಗಳುತ್ತದೆ. ಇವನ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಬಂದ ದೊರೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ ಒಂದನೇ ಕುಲೋತ್ತುಂಗ ಚೋಳನ (೧೦೨೦-೧೦೨೨) ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೬೬ರ ಶಾಸನ ಮಣಿಲೂರಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೧೦-೧೦೧೧ರ ದೇಂಬಾರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇವನ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳು ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದಾಖಿಲಾಗಿದೆ. ಸಿಂಧುವಳಿ, ಪಚ್ಚಾನಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಇವನ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಇವನ ಅಳ್ಳಿಕೆಯ ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶ ಹೊಯ್ಸಳರ ಅಳ್ಳಿಕೆಗೆ ಸೇರಿತು.

ಹೊಯ್ಯಳರು : ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೧೪ರಲ್ಲಿ ಜೋಳರ ಮೇಲೆ ಪಡೆದ ದಿಗ್ಂಜಿಯದಿಂದಾಗಿ ಹೊಯ್ಯಳರಿಗೆ ಈ ಪ್ರದೇಶವೂ ಸೇರಿತು. ಕೂಗಲೂರು ಮತ್ತು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೨೫ರ ಕಾರ್ಯದ ಶಾಸನಗಳು ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ನೀಡಿದ ಭೂದಾನಗಳನ್ನು ದಾಖಿಲಿಸುತ್ತವೆ. ಇವನ ಮಗ ಒಂದನೇ ನರಸಿಂಹನು ಸುವಿಲೋಲುಪ್ನಿದ್ದು, ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಗಮನ ನೀಡಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ನಿರೂಪಿಸುವರಾದರೂ ಈತ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಕರಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿದ್ದನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೪೮ರ ಕೂಡ್ಲಪುರ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೬೪ರ ಮಣಿಸನಾಳು, ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೬೬ರ ಸುತ್ತಾರು ಮತ್ತು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೬೧ರ

ಮೂಡಹಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳು ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ. ಇವನ ನಂತರದ ಇಮ್ಮಡಿ ವೀರಬಲ್ಲಾಳನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೭೩-೧೨೧೦) ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಶಕಗಳಲ್ಲಿ ನಂಜನಗೂಡು ಒಳಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ನಡೆದ ಬಗೆಗಿನ ಪ್ರಸ್ತಾಪವನ್ನು ಸುತ್ತಾರು ಗ್ರಾಮದ ವೀರಗಲ್ಲಿಗಳು ನೀಡುತ್ತವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೯೮-೧೩೧ರ ಸುಮಾರಿನ ವೀರಗಲ್ಲಿ ಶಾಸನ ಕುಮಾರ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವ ದಂಡನಾಯಕನು, ‘ಸೂತ್ರಿಯೂರಿನೆ (ಸುತ್ತಾರು) ಮೇಲೆ ಮುಕ್ತಿದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಿದ ವಿಚಾರ ತಿಳಿಸಿದರೆ, ಇದೇ ಅವಧಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನವು, ಪ್ರಥಾನ ಹಿರಿಯನಾಯಕ ಮಂಜಯಗಳ ಹೇಳಿಕೆಯಂತೆ ಕಣಿಯಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕಡನದಲ್ಲಿ ಎಕ್ಕಟಿಗ ಚಿಕ್ಕಣಿನೆಂಬುವನು ಕಾದಿ ಸತ್ತುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಕಣಿಯಾಲವು, ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ತಾಲೂಕಿನ ಕಣ್ಣೆಗಾಲ ಇರಬಹುದು. ಈ ಕಡನವು ಹೊಯ್ಯಳ-ಚೋಳರ ನಡುವೆ ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಸಮರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ವಿದ್ಯಾರ್ಥರು ಉಂಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವೀರನರಸಿಂಹ, ಪ್ರತಾಪ ನರಸಿಂಹ ಎಂಬ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಎರಡನೆಯ ನರಸಿಂಹನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೧೦-೧೨೫೫) ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶ ಮಹಾಪ್ರಥಾನ ಸರ್ವಾರ್ಥಿಕಾರಿ ಮಲ್ಲಿಕಾಜುನ ದಣ್ಣಾಯಕನ ಅಧಿನೇತರೆಯಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂಬುದನ್ನು ಹಳೆಪುರ, ಏಚಲಪುರ, ದೊಡ್ಡ ಕವಲಂದೆ, ಮಣಿಲೂರುಗಳಲ್ಲಿ ದೂರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳು ದಾಖಲಿಸಿವೆ. ಎರಡನೇ ನರಸಿಂಹನ ಮಗ ಯುವರಾಜ ವೀರಸೋಮೇಶ್ವರನು (೧೨೫೫-೧೨೬೫) ಹೊಯ್ಯಳ ವಂತದ ಎಲ್ಲಾ ಬಿರುದುಗಳಿಂದನೆ ಚೋಳ ರಾಜ್ಯದ ಕಣ್ಣೊರಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೬೫ರ ಹೇಳಿಯಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ವಿವರವನ್ನು ಬದನವಾಳು ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಆ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ಚೋಳ-ಹೊಯ್ಯಳರ ನಡುವೆ ಇದ್ದ ಸೌಹಾದರತೆ ಸ್ವಷಣಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಕಲ್ಯಾಂದಶಾಸನ ಇವನ ಸಾಮ್ರಾಟತ್ವವನ್ನು ವಿಶೇಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಮಗ ಮೂರನೇ ನರಸಿಂಹನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೬೫-೧೨೭೮) ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿ ತಾರೆಯದಣ್ಣಾಯಕ ಮತ್ತು ಮಂಜಣಿದಣ್ಣಾಯಕರು ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಮೇಲ್ಮೀಚಾರಣೆ ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆಂದು ಇಂತಹ ದಾಖಲಾ ಮತ್ತು ಉಪಿನಹಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ನರಸಿಂಹನ ನಂತರ ಬಂದ ಮೂರನೇ ವೀರಬಲ್ಲಾಳನು (೧೨೭೮-೧೩೧೪) ಹೊಯ್ಯಳ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಅತ್ಯಂತ ಯಶಸ್ವಿ ಸಾಮ್ರಾಟನಾಗಿದ್ದು, ಇವನ ಆಡಳಿತದ ದ್ವೋತಕವಾಗಿ ಈವರೆಗೆ ಹನ್ನೊಂದು ಶಾಸನಗಳು ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಲಭಿಸಿವೆ. ಆದರೆ ಹೊಯ್ಯಳರ ಅವನತಿಯೊಂದಿಗೆ ವಿಜಯನಗರದರಿಸರು “ಕನಾಟಕ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ”ವನ್ನು ಸಾಫಿಸಿದ್ದು ಮಹತ್ವದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಾಗಿತ್ತು.

ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ : ಹೊಯ್ಯಳ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ದುರಂತಾಂತ್ಯದೊಂದಿಗೆ, ಪರಕೀಯರ ಆಕ್ರಮಣ ತಡೆಗಟ್ಟಿವ ಹಾಗೂ ಆಂತರಿಕ ಶಾಂತಿಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಧ್ಯೇಯವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು, ಹರಿಹರ ಮತ್ತು ಅವನ ನಾಲ್ಕರು ಸೋದರರ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಪಡೆಯಿತು.

ಹರಿಹರನ ಸೋದರ ಬುಕ್ಕರಾಯನ (ರಜಿಬೀ-೨೨) ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಂಜನಗೂಡು ಪ್ರದೇಶವೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಸಾಮಾಜ್ಯದ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗಕ್ಕೆ ವೀರಕಂಪಣನಾಯಕನು ರಾಜಪುತ್ರಿನಿಧಿಯಾಗಿದ್ದನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ರಜಿಲರ ತಗಡಾರು ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಅಧಿಕಾರ ಅವನ ಕುಮಾರ ನಂಜಣ್ಣವೇಡಯಿನಿಗೆ ಮೊರೆತುದನ್ನು ರಜಿಲರ ದೊಡ್ಡ ಕವಲಂದೆ(ನಂ.೩೧೦) ಶಾಸನವು ಸ್ವಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಮೊದಲನೇ ಬುಕ್ಕನು ರಜಿಲರಲ್ಲಿ ಮರಣ ಹೊಂದಿದನೆಂಬುದನ್ನು ಇತಿಹಾಸ ತಜ್ಞರು ದಾಖಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಜಾಲಹಳ್ಳಿ ವೀರಗಲ್ಲು ಶಾಸನ ರಜಿಲರಲ್ಲಿ ‘ಶ್ರೀ ವೀರಭೂಪತಿ ಬುಕ್ಕಂಣವೇಡಯರು ರಾಜ್ಯಂಗೆಯುತ್ತಿದ್ದ’ ವಿಷಯವನ್ನು ಶಾರುತ್ತದೆ. ಇವನ ನಂತರ ಸಿಂಹಾಸನವೇರಿದ ಇಮ್ಮಡಿ ಹರಿಹರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಂಜನಗೂಡು ಪ್ರದೇಶದ ರಾಜಪುತ್ರಿನಿಧಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ರಜಿಲರಲ್ಲಿ ಹರಿಹರರಾಜನ ಧರ್ಮವಾಗಿ ನಂಬುಂಡೇಶ್ವರನಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ಬ್ಯಾಳಾರು ಶಾಸನ ದಾಖಲಿಸಿದ್ದು, ನಂಬುಂಡೇಶ್ವರನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೊದಲ ಅಧಿಕೃತ ಶಾಸನವೂ ಇದಾಗಿದೆ. ಈ ಹರಿಹರನ ಮಗ ಮೊದಲನೇ ದೇವರಾಯನ (ರಳಿಂಟೆ-ರಳಿಂಟೆ) ಹೆಸರನ್ನು ರಳಿಂಟಿರ ದಾಸನಾರು ಶಾಸನವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರೋಥದೇವರಾಯ, ಪ್ರತಾಪದೇವರಾಯ ಎಂದೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದ ಮೊದಲನೇ ದೇವರಾಯನ ಮೊಮ್ಮೆಗ ಇಮ್ಮಡಿ ದೇವರಾಯ (ರಳಿಂಟೆ-ರಳಿಂಟೆ)ನು ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮಾಜ್ಯದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ರಾಜರಲ್ಲಿಬ್ಬ. ಇವನ ಉಲ್ಲೇಖ ಕ್ರಿ.ಶ. ರಳಿಂಟೆ-ರಳಿರ ದೊಡ್ಡಕವಲಂದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಇವನ ಮಗ ಮಲ್ಲಿಕಾಚುನ (ರಳಿಂಟೆ-ರಳಿಂಟೆ) ಮತ್ತು ದಾಯಾದಿ ಮೂರನೇ ವಿರೂಪಾಕ್ಷರು (ರಳಿಂಟೆ-ರಳಿಂಟೆ) ದಶಕಗಳ ಕಾಲ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದರೂ, ಇವರ ದುರ್ಬಲತೆಯಿಂದ ಮತ್ತು ದುರಾಶಗಳಿಂದ ಸಂಗಮ ವಂತ ಅವನತಿ ಹೊಂದಿ ಸಾಳುವರಿಗೆ ಪಟ್ಟ ದೊರೆಯಿತು. ಇವರೂ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಲು ಅಸಮರ್ಥರಾದ ಕಾರಣ ಅಧಿಕಾರ ಸೂತ್ರ ಸೇನಾನಿ ನರಸನಾಯಕನ (ರಳಿಂಟೆ-ರಳಿಂಟೆ) ಕ್ಯಾಸೆರಿತು. ತುಳುವ ವಂಶದ ಸ್ಥಾಪಕನೂ ಆದ ಇವನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇವನ ಮನೆಯ ಶಿರಪ್ರಧಾನ ತಿಪ್ಪರಸಯ್ಯ ಮತ್ತು ಉರುಡುನಾಯಕರು ಅರಿಯಾರ ತಿರುಮಲೆನಾಡ ದೇವರಿಗೆ ರಜಿಂಟರಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ದಾನವನ್ನು ಅರಿಯಾರು ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ನಂತರದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ(ರಜಿಂಟೆ-ರಳಿಂಟೆ)ನಿಗೆ ಆಡಳಿತ ಸೂತ್ರ ಲಭಿಸಿತು. ಇವನ ಕಾಲದ ಸುಮಾರು ಹನ್ನೊಂದು ಶಾಸನಗಳು ತಾಲೂಕೆನಲ್ಲಿವೆ. ನಂಜನಗೂಡು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಾಳುವ ತಿಮ್ಮಿರಸವೋಡಯರ ಸೋದರ ಸಾಳುವ ಗೋವಿಂದರಾಜ ಒಡೆಯನೂ ರಾಜಪುತ್ರಿನಿಧಿಯಾಗಿದ್ದ ಅಂತ ರಂಗೂಪುರದ ರಜಿಗಿರಲ್ಲಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕವಾಗಿದೆ. ರಜಿಲರ ವೇಳೆಗೆ ಗೌರವ ನರಸಪ್ಪಯ್ಯ ಈ ಹುದ್ದೆಗೆ ನೇಮಿತನಾಗಿದ್ದನೆಂಬುದನ್ನು ಅಂಕಸಯ್ಯನಪುರದ ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.

ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ಅಸೀಮ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾಗಿದ್ದಂತೆ ಅತುಲ ದ್ಯೇವಭಕ್ತನೂ ಹೌದು. ಇವನ ನಿರೂಪದಂತೆ ರಜಿಳಿರಲ್ಲಿ ತಲಕಾಡು ಕೇರಿನಾರಾಯಣನಿಗೆ, ರಜಿಲ್ಲಿರಲ್ಲಿ ಉಮ್ಮಿತ್ತೂರ ಶ್ರೀರಂಗನಾಥದೇವರಿಗೆ, ರಜಿಲ್ಲಿರಲ್ಲಿ ನಂಜನಗೂಡ ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರನಿಗೆ ಅಂಗರಂಗಭೋಗ ಮಹಾನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕಾಹಳ್ಳಿ, ಅಂಕುಸಯ್ಯನಪುರ ಮತ್ತು ಕಲ್ಬುಂದದ ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಉಮ್ಮಿತ್ತೂರ ನರಸಪ್ಯಯ್ಯನ ಮಕ್ಕಳ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ವಿವರವನ್ನು ರಜಿಲ್ಲಿರ ಬಿಳಿಗೆ ಶಾಸನ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಕುಮಾರ ತಿರುಮಲನು ತಂದೆಗಿಂತ ಮೊದಲೇ ಮರಣಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಅಕ್ಷಯ ಪುಣ್ಯಲೋಕವಾಗಲೆಂದು ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರನಿಗೆ ರಜಿಲ್ಲಿರಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ ದಾನವನ್ನು ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರನ ದೇವಾಲಯದ ಶಾಸನ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಸೋದರ ಅಚ್ಯುತರಾಯನ ನಿರೂಪದಂತೆ ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರನಿಗೆ ರಜಿಳಿರಲ್ಲಿ ದತ್ತಿ ನೀಡಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ನಂಜನಗೂಡು ಆಲಯದ ಶಾಸನವೇಂದರಿಂದ ಅರಿಯಬಹುದು. ಅಚ್ಯುತರಾಯನಿಗೆ ಪುಣ್ಯವಾಗಲಿ ಎಂದು ಅಪ್ಪಬ್ಯನೆಂಬುವನು ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರ ದೇವರ ಅಮೃತಪಡಿ ರಜಿಲ್ಲಿರಲ್ಲಿ ಮಹಾನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆಂದು ನೀಡಿದ ದಾನ ಶಾಸನ ಬಸವನಪುರದಲ್ಲಿದೆ. ಅಚ್ಯುತರಾಯನ ಮರಣಾ ನಂತರ ಅವನ ಮಗ ಒಂದನೇ ವೆಂಕಟನು (ರಜಿಲ್ಲಿ-ರಜಿಳಿ) ಆಂತರಿಕ ಕಲಹಗಳ ನಡುವೆ ರಜಿಲ್ಲಿರಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟವೇರಿದನಾದರೂ ಅಧಿಕಾರಸೂತ್ರ ಸಲಕರಾಜ ತಿರುಮಲರಾಯನ ಕೈಸೇರಿತು. ನಂಜನಗೂಡಿನ ರಜಿಲ್ಲಿರ ದಾನಶಾಸನವು ಇವನ ಹೆಸರನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಯಾದವೀ ಕಲಹದ ನಡುವೆ ವಿಜಯನಗರ ಸಿಂಹಾಸನವು ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಸೋದರ ಸಂಬಂಧಿ ಸದಾಶಿವರಾಯನಿಗೆ (ರಜಿಲ್ಲಿ-ರಜಿಳಿ) ದಕ್ಕಿತಾದರೂ ಆಡಳಿತ ಸೂತ್ರ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಅಳಿಯ ರಾಮರಾಯನ ಕೈಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಇವನು ತನ್ನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲೇ ನೀಡಿರುವ ನಂಜನಗೂಡಿನ ದತ್ತಿ ಶಾಸನಗಳೆಂದ ಈ ಅಂಶ ಸ್ವಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನೆಪಮಾತ್ರದ ಅರಸನಾಗಿ ಸದಾಶಿವರಾಯನಿದ್ದನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಆತನ ರಜಿಲ್ಲಿರ ಬಸವಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ರಜಿಲ್ಲಿರ ಬಿಳಿಗೆ ಶಾಸನಗಳು ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ.

ಕ್ರಿ.ತ. ರಜಿಳಿರಲ್ಲಿ ನಡೆದ ತಾಳಕೋಟಿ (ರಕ್ಷಸಿ-ತಂಗಡಿ)ಯ ಫೋರ್ ಕದನದಿಂದ ವಿಜಯನಗರದ ವೈಭವ ಮಣ್ಣ ಪಾಲಾಯಿತಾದರೂ ಅರಸುಮನೆತನ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅರವೀಡುವಂತದ ಶಾಖೆ ಪೆನುಗೊಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಪೆನುಗೊಂಡೆಯ ಶ್ರೀರಂಗರಾಯನ ಹೆಸರನ್ನು ನಂಜನಗೂಡಿನ ರಜಿಲ್ಲಿ-ರಜಿಲ್ಲಿರ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟಪತಿರಾಯನಿದ್ದನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ತಾಯೂರು ಮತ್ತು ಸುತ್ತೂರು ಶಾಸನಗಳು ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರಲ್ಲಿ ಇಮ್ಮಡಿ ವೆಂಕಟಪತಿರಾಯನ ಆಳ್ಕಿ ಇದ್ದಿತೆಂದು ಅವತಾಳಪುರದ ಶಾಸನ ಹೇಳುತ್ತಾದರೂ, ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇವರ ಅಧಿಕಾರ, ನೆಪಮಾತ್ರವಾಗುಳಿದು ಮುಖ್ಯ ಅಧಿಕಾರಸೂತ್ರವೆಲ್ಲ ಉಮ್ಮಿತ್ತೂರು ಮತ್ತು ಆಗತಾನೆ

ಪ್ರವರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಮೈಸೂರು ಸಂಸಾಧನಗಳ ಕೈಸೇರಿದ್ದನ್ನು ಸಮಕಾಲೀನ ದಾಖಿಲೆಗಳು ಸ್ವಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತವೆ.

ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು : ಯದುರಾಯನಿಂದ, ಮೈಸೂರು ಸಂಸಾಧನವು ರಿಜಿಂಝರಲ್ಲೀ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಪಡೆದಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಅವನು ಮತ್ತು ಅವನ ನಂತರ ಬಂದ ದೊರೆಗಳು ನಂಜನಗೂಡು ನಂಬುಂಡೆಶ್ವರನ ಪರಮಭಕ್ತರಾಗಿದ್ದರೆಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಸಮಕಾಲೀನ ದಾಖಿಲೆಗಳು ನೀಡುತ್ತವೆ. ಗೆಜ್ಜಿಗನಹಳ್ಳಿಯ ರಿಜಿಂಝರ ತಾಮುಶಾಸನವು ಕಂರೀರವ ನರಸರಾಯನು, ತಂದೆ ಬೆಂಧು ಮಹಾರಾಜನ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಗೆಜ್ಜಿಗನಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಹಲವಾರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇವನ ದಾಯಾದಿ ಹಾಗೂ ಮೈಸೂರಿನ ದಳವಾಯಿಯೂ ಆಗಿದ್ದ ವಿಕ್ರಮರಾಯನು ರಿಜಿಂಝರಲ್ಲಿ ನಂಜನಗೂಡು ಆಲಯದ ದೊಡ್ಡಬಸವನನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾನೆ. ದೇವಾಲಯದೊಳಕ್ಕೆ ಕೆಲವರ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ನಿಬಂಧವಿದ್ದದರಿಂದ ಅವರಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಈ ಬಸವನನ್ನು ದಶನ ಮಾಡದೆ ಆಲಯದಶನ ಪ್ರಾಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಇಂದಿಗೂ ಜನಪದರಲ್ಲಿದೆ. ಕಂರೀರವನ ನಂತರ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದ ದೊಡ್ಡದೇವರಾಜ ಒಡೆಯನು (ರಿಜಿಂಝ-ರಿಜಿಂಝ) ಕಂರೀರವ ನರಸರಾಜನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಳಲೆಯಲ್ಲಿ ಶಿವಮತಪೋಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಕುರಹಟ್ಟಿ, ಸಂಬುಪುರ ಮತ್ತು ಉಪ್ಪಿನಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿನು. ಇವನು ಸರಗೂರುಸ್ಥಳದ ನಲ್ಲಿರು ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದೇವರಾಜಪುರ ಎಂಬ ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನಾಗಿ ರಿಜಿಂಝರಲ್ಲಿ ಮಾಡಿ, ಅದರ ವಾಷಿಕ ಆದಾಯ ಒಂದುನೂರು ದಿನಾರಗಳನ್ನು ನಂಜನಗೂಡು ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಿಪಾದರ ಖಜಾನೆಗೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಉಟದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ ಅರ್ಜಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ತನ್ನ ತಂಡ ರಾಜಬಡೆಯರಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಪದಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಲೆಂದು ಮರಿಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ರಿಜಿಂಝರಲ್ಲಿ ದಾನಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಪಡವಲುಮರಳ್ಳಿ ಶಾಸನ). ಇವನ ನಂತರ ಪಟ್ಟವೇರಿದ ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಯನ ಹೆಸರು ನಂಜನಗೂಡಿನೊಂದಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಸಂಬಂಧ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ಇವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಂಜನಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತನ್ನಲೂದ ಜಂಗಮದಂಗೆಯೂ ಉಲ್ಲೇಖಾರ್ಥ. ಇವನು ರಿಜಿಂಝರಲ್ಲಿ ಯಳಂದೂರು ದೊಡ್ಡಪಂಡಿತರಿಗೆ ಏಚಿಗಳ್ಳಿಯನ್ನು ಧಾರಾದತ್ತವಾಗಿ ನೀಡಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಅಲ್ಲಿನ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಅಮೃತಂಮ್ಮನವರು (ಹುರ ರಾಜಕುಮಾರಿ) ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಮಹಾಮಹತ್ತಿನ ಮತಕ್ಕೆ ಹಲ್ಲುರೆ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿರುವ ಉಲ್ಲೇಖವೂ ಇದೆ. ಇವನ ನಂತರದ ಅರಸರಲ್ಲಿ ಇಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯನ (ರಿಜಿಂಝ-ರಿಜಿಂಝ) ಐದು ಕೃಯಭಾದಾನ ತಾಮುಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ. ರಿಜಿಂಝ-ತಾರ ಅವಧಿಯ ಈ ಶಾಸನಗಳು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ನಡೆದ ಯುದ್ಧ ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯದೊಳಗಿನ ಅಂತಃಕರಣದ ಕಾರಣದಿಂದ ರಾಜ್ಯದ ಬೋಕ್ಕನ ಬಿರಿದಾಗಿ ಕೃಯಭಾದಾನ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ರಾಜ ಮುಣಿದ್ದುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ನಂತರ ಹೈದರಾಬಾದಿ, ಟಿಪ್ಪು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ದಕ್ಷಿಣಿಕೊಂಡರು. ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಮೇಲೆ ಹಿಂದೂ ಆಲಯಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡಿದ

ಸುಲ್ಯಾನ ಎಂಬ ಆರೋಪವಿದ್ದರೂ ನಂಜುಂಡನೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಈತ ಕಳಲೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತನಿಗೆ ನೀಡಿದ ಕೊಡುಗೆಯನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಸೃಂಸುತ್ತವೆ.

ರ್ಯಾಫರಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಅಂತ್ಯದ ಬಳಿಕ ಮುಮ್ಮಡಿಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಪಟ್ಟವೇರಿ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಮೈಸೂರಿಗೆ ವರ್ಗಾರಿಯಿಸಿಕೊಂಡ ಬಳಿಕ, ನಂಜನಗೂಡು ಪ್ರದೇಶ ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರಿಗೆ ಮತ್ತಪ್ಪ ಆಪ್ತವಾಯಿತು. ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರನ ಪರಮಭಕ್ತರೂ ಆದ ಮುಮ್ಮಡಿಯವರು ಆಲಯಕ್ಕೆ ಮಾಡಿರುವ ಸೇವೆ, ನೀಡಿರುವ ದಾನಧರ್ಮಗಳು ಅಪಾರ. ಇದಕ್ಕೆ ದೋತೆಕವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ರಾಣಿಯರೊಂದಿಗಿರುವ ಇವರ ಭಕ್ತವಿಗ್ರಹವೂ ಈ ದೇಗುಲದಲ್ಲಿದೆ. ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸವಾರಿಕಬೇರಿ ಭಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದ ಬೀಮರಾಯನಿಗೆ ದೇಖಾರು, ಕಪ್ಪಸೋಗೆ ಮತ್ತು ಹತ್ತಾಳು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಇನಾಮಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಆಳಿದ ಹತ್ತನೇ ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರ್, ನಾಲ್ಕು ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಹಾಗೂ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ ಗಮನವನ್ನೂ ನಂಜನಗೂಡು ಪ್ರದೇಶ ಸೇಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದುದನ್ನು ಸಮಕಾಲೀನ ಕೃತಿಗಳು ಸಮಾಧಿಸುತ್ತವೆ.

ಪಾಳಿಯಗಾರರು

ನಂಜನಗೂಡು ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಗಂಗರ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದವರನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾದರೂ ಆ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಲಿಚಿತ ರೂಪ ಪಡೆದದ್ದು ಹೊಯ್ದಿರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಗಣನೀಯ ಶಾಸನ ಪಡೆದಿರುವ ಪದಿನಾಲ್ಕುನಾಡು ಅರಸರು, ಉಮ್ಮೆತ್ತೂರು ಪ್ರಭುಗಳು ಮತ್ತು ಕಳಲೆ ದಳವಾಯಿಗಳು ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಳಿದ ಪ್ರಮುಖ ಪಾಳಿಯಗಾರರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಪದಿನಾಲ್ಕುನಾಡು ಅರಸರು : ಕುಡುಗನಾಡು ಒಳಗೊ ಕುಡುಗನಾಡು, ಗೊಮ್ಮಟಹಳ್ಳಿ, ಹೆಡೆಯಾಲ, ಮುಲ್ಲನಹಳ್ಳಿಯನಾಡು, ಮರನಾಡು, ಮುರನಾಡು, ಹೆಮ್ಮರಗಾಲ, ಹಿರಿಯನಾಡು, ಎಡತಲೆ, ಹುಕೊಡೆಯನಾಡು, ಕಣಲಕ್ಷ್ಮಿಳ, ನುಗುನಾಡು, ನವಲೆನಾಡು, ಬಷ್ಟನಾಡು, ಈ ಹದಿನಾಲ್ಕು ನಾಡುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ‘ಪದಿನಾಲ್ಕುನಾಡು’ ಗೀಗಿರುತ್ತದೆ. ನಂತರದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಱಂಲೈರಲ್ಲಿ ಮೂಡಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರೆಯುವ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ಗೀಗಿಲರಲ್ಲಿ ಸರಗೂರಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಬಂದು ಶಾಸನ ಹದಿನಾರು ನಾಡಿನ ಬಗೆಗೆ ಉಲ್ಲೇಖ ನೀಡುತ್ತವೆ. ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪದಿನಾಡು ಅಥವಾ ಹದಿನಾಡು ಇದೇ ಆಗಿರಬಹುದು. ‘ಹೊಯ್ಯಳ ರಾಜಲಕ್ಷ್ಮಿ ರಕ್ಷಣಪ್ರೌಢ’ ‘ಹೊಯ್ಯಳ ರಾಜಲಕ್ಷ್ಮಿ ರಕ್ಷಣಪ್ರಕಾರ’ ಮುಂತಾದ ಇವರೆ ಬಿರುದುಗಳು ಚೋಳರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಹೊಯ್ಯಳರು ರಾಜ್ಯಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಲು ಇವರು ಸಹಾಯಕರಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದೆಂಬ ಉಹಿಗೆ ಅವಕಾಶ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಈ ಪದಿನಾಲ್ಕು ನಾಡುಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದ ಒಟ್ಟು ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಕುಡುಗನಾಡಿನ ತೆರಕಣಾಂಬಿಯ ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಹೊರೆಗಳ ಮೇಲಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೂ ಒಟ್ಟಾರೆ ರಾಜ್ಯನಿರ್ವಹಣಣಿಗೆ, ಶಾಸನಗಳಿಗೆ,

ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಈ ಹದಿನಾಲ್ಕುನಾಡುಗಳ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಭುಗವುಡರೂ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ರೀತಿಯಿಂದ ಉಪಾಧಿಕರಣ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂದಿನ ಆಡಳಿತ ವಿಕೇಂದ್ರಿಕರಣಕ್ಕೆ ಈ ಅಂಶ ಅಶ್ವತ್ತಹ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ.

ಈ ನಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಡೆಯಾಲ, ಹುಲ್ಲನಹಳ್ಳಿಯನಾಡು, ಹುರನಾಡು, ಹೆಮ್ಮೆರಗಾಲ, ಹಿರಿಯ ನಾಡು (ತಗಡಾರು) ಹಾಗೂ ಎಡತಲೆಗಳನ್ನು ಸ್ವಷ್ಟವಾಗಿ ನಂಜನಗೂಡು ತಾಲ್ಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇದೇ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ನಂಜನಗೂಡಿಗೆ ‘ಗರಳಗ್ರಾಮ’ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದ ಹರಿಹರದೇವನ ಮಗ ಹರಿಹರ ಎಂಬುವನು ಅದರ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಚಾಮುಂಡಿಬೆಟ್ಟದ ರೀಗಿರ ಶಾಸನ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ನಾಡಿನ ಹೆಸರು ಹೇಳುವ ಸುಮಾರು ಮೂವತ್ತೆರಡು ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಈ ನಾಡಿನ ಅಧಿಪತಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಂಧದ ಆರಾಧಕರು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವೈಷ್ಣವ ಪ್ರಧಾನ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಶಾಸನಗಳು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತವೆ. ‘ದಣ್ಣಾಯ್ಕು’ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಿಂಬನ್ನು ಇಟ್ಟಕೊಂಡ ಈ ನಾಡವರಲ್ಲಿ ಅಶ್ವತ್ತಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದವರೆಂದರೆ ಪೆರುಮಾಳದೇವದಣ್ಣಾಯ್ಕು ಅವನ ಮಗ ಮಾಧವ ದಣ್ಣಾಯ್ಕು ಮತ್ತು ಅವನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಭರತజೀಯ ದಣ್ಣಾಯ್ಕು ಮತ್ತು ಕೇತೆಯ ದಣ್ಣಾಯ್ಕುರು.

‘ಪೆರುಮಾಳ’ ಎಂಬ ಹೆಸರು ನಂಜನಗೂಡು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ವಿವಿಧ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಶೀಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಾದರೂ ಪದಿನಾಲ್ಕು ನಾಡಿನ ಇತಿಹಾಸದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ರೀತಿಯಿಂದ ರೀತಿಯಿಂದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತನಾಗಿರುವ ಪೆರುಮಾಳದೇವ ದಣ್ಣಾಯ್ಕು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ತಾಯೂರು, ಹೆಮ್ಮೆರಗಾಲ, ಎಡತಲೆ ಮುಂತಾದೆಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈತನ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಇದೆ. ಬೆಟ್ಟದಕೋಟಿ ಕೈಫಿಯತ್ತು ನವದಣ್ಣಾಯಕರ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಮಾಡಿ, ಅವರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಬೆಟ್ಟದಕೋಟಿಯಿಂದ ಹೊರಬಂದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಹೆಮ್ಮೆರಗಾಲದ ಶಾಸನವು ಗೋಪದಣ್ಣಾಯ್ಕುರ ಮಗ ಭೀಮೇಯ ದಣ್ಣಾಯ್ಕು, ಅಲ್ಲಾಳದೇವದಣ್ಣಾಯ್ಕುರ ಮಗ ಮಂಡಯದಣ್ಣಾಯ್ಕು, ಶ್ರೀಮನುಮಹಾಪ್ರಧಾನ ಭೀಮೇಯ ದಣ್ಣಾಯ್ಕುರ ಮಗ ಪೆರುಮಾಳ ದಣ್ಣಾಯ್ಕು ಮತ್ತು ಸರಳೀಯ ದಣ್ಣಾಯ್ಕುರ ಹೆಸರನ್ನು ಸ್ವಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಹೊರ ಬಂದವರು ಇವರೇ ಇರಬಹುದೇ ಎಂಬ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಎಡೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಗ್ರಿಗ್ಲಿರಲ್ಲಿ ಪೆರುಮಾಳ ದಣ್ಣಾಯ್ಕುನ ಮಗ ಮಾಧವ ದಣ್ಣಾಯ್ಕುನ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಎಡತಲೆನಾಡು ಸೇರಿತೆಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನ ದಾಖಿಲಿಸಿದೆ. ಗ್ರಿಗ್ಲಿರ ವೇಳೆಗೆ ಇವನ ಮಗ ವೀರಕೇಶೆಯದಣ್ಣಾಯ್ಕುನ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಈ ನಾಡು ಸೇರಿತೆಂಬುದನ್ನು ಮಲ್ಲಹಳ್ಳಿಯ ಶಾಸನ ದೃಢಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ನಾಡಿನ ಅಧಿಕಾರ ಬಂದೇ ಸಂತತಿಯವರಿಗೆ ದೊರೆಯದೆ, ಹೊಯ್ದಿರ ದಂಡನಾಯಕರಾದವರಿಗೆ ಈ ಪ್ರಾಂತಾಧಿಕಾರದ ಸವಲತ್ತು ಸಿಕ್ಕುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದು ಉಹಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅವಕಾಶ ಇದೆ. ನಂಜಂಡೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ದಿ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಆ ವಿಸ್ತರಣೆ ಇವರಿಂದಲೇ ಆಗಿರಬಹುದು. ಅದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಈ ಪರಿಸರದ ಹಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿನ ಹೊಯ್ದಿ

ಶೈಲಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಇವರೇ ಕಾರಣಿರಬಹುದು. ಹೊಯ್ಯಳ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪತನದ ನಂತರ ಪದಿನಾಲ್ಕುನಾಡಿನ ವೈವಿಧ್ಯಮಯ ಆಡಳಿತವೂ ಕಣ್ಣಿರೆಯಾಯಿತು. ಆದರೂ ಪದಿನಾಲ್ಕುನಾಡು ಎಂಬ ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ ಹದಿನೇಳನೇ ಶತಮಾನದವರೆಗೂ ಉಳಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವುದನ್ನು ಕೆಲ್ಲಳ್ಳಿ ಶಾಸನವೂ ದಾಖಲಿಸಿದೆ.

ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಪ್ರಭುಗಳು : ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿರುವ ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಸಂಸ್ಥಾನ ನಂಜನಗೂಡಿನ ಪಾಲಿಗೂ ಅಪ್ಪೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ. ನಂಜನಗೂಡು ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರಿನ ಆಡಳಿತ ವ್ಯಾಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿತ್ತೆಂದು ಖಚಿತವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಜೊತೆಗೆ ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರನೋಡನೆ ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಪ್ರಭುಗಳು ಆತ್ಮೀಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೂ ನಿರ್ದರ್ಶನಗಳಿವೆ. ಇವರ ಕುಲದೇವತೆ ಶಿವನನಮುದ್ರು ಸೋಮೇಶ್ವರನಾಗಿದ್ದರೂ, ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರ ಇವರಿಂದ ಸೇಳಿದುಕೊಂಡಷ್ಟು ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಸೋಮೇಶ್ವರ ಪಡೆಯಲಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಂಶವೂ ಅತ್ಯಂತ ಗಮನಾರ್ಹ.

ಇವರ ಆರಂಭಿಕ ಆಡಳಿತದ ಬಗೆಗೂ ಯಾವುದೇ ಮಾಹಿತಿ ದೊರೆಯುವದಿಲ್ಲ. ‘ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ದೇಸ್‌ದ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಗಂಗದೊರೆ ಅವನೀತನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಬಹುಶಃ ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಸಾಫ್ತಾನ ಪಡೆದ ಮನೆತನವೋಂದು ಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತಾ ಬಂದು ಪದಿನಾಲ್ಕು ನಾಡರಸರ ಅವನತಿಯ ನಂತರ ಸ್ವಷ್ಟವಾದ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡಿರಬಹುದೆಂಬ ಉಹಿಗೆ ಇದು ಅನುವು ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಹನುಮಪ್ಪ ಒಡೆಯನನ್ನು ಈ ಮನೆತನದ ಸ್ಥಾಪಕ ಎಂದು ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸರಿಯಾದ ಆಧಾರಗಳು ದೊರಕದ ಕಾರಣ ಬಾ.ರಾ.ಗೋಪಾಲ್ ಅವರೂ ಕೂಡ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ದೊರೆತಿರುವ ಕೆಲವು ಮಾಹಿತಿಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆಯಿಂದ ಈ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ರಳಿಗಿರಲ್ಲಿ ‘ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ತಾಣೆಯರಸು’ ಎಂದು ಚಿಕ್ಕದೇವಪ್ಪನನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬಹುಶಃ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಪಾಳಿಯಪಟ್ಟಾಗಿ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಗಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದ ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ನಂತರದಲ್ಲಿ ಶೀಪ್ತಪ್ರಗತಿ ಸಾಧಿಸಿರಬಹುದು. ಯಾವುದೇ ಬಿರುದುಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿಲ್ಲದ ಈ ಚಿಕ್ಕದೇವಪ್ಪನನ್ನು ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅಡಿಪಾಯ ಹಾಕಿದವನೆಂದು ಗುರುತಿಸುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ. ರಳಿಬಿರಲ್ಲಿ ವೀರಸೋಮ್ಯಾ ಒಡೆಯನ ಮಗ ‘ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಚಿಕ್ಕಣಿ ಪ್ರೋಡೆಯನ’ನು ತೆರಕೊಂಬಿ ರಾಜ್ಯ ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇವನನ್ನು ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಪ್ರಭುಗಳ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಎಂದು ವಿದ್ಘಾಂಸರು ಪರಿಗಣಿಸಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇವನು ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನೆಂದು ಉಳಿಸಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ತತ್ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸ್ಥಾಪಕ ವೈಕೀಯನ್ನು ಈಗ ವಿದ್ಘಾಂಸರು ಒಟ್ಟಿರುವ ವೀರಹನುಮಪ್ಪ ಒಡೆಯನಿಗಿಂತ ಮೂರು ತಲೆಮಾರು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ರಳಿತಿರಲ್ಲಿ ವೀರಹನುಮಪ್ಪಒಡೆಯನ ಮಗ ಇಮ್ಮಡಿ

ಸೋಮರಾಯನು ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರ ದೇವರ ಅಮೃತಪದಿ, ಅಭಿಪ್ರೇಕ, ಅಂಗಭೋಗ ರಂಗಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ತಗಡೂರು ಸೀಮೆಯ ಹೊಳೆಯಮುಕ್ಕಾರು ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪ್ರದೇಶ ‘ಹೊಯಿಸಣ ರಾಜ್ಯ’ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಅಂಶವೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇವನ ಮತ್ತಾದ ದೇವರಾಜ ಒಡೆಯ ಮತ್ತು ಏರನಂಜರಾಯ ಒಡೆಯರು ಸಂಸಾಧನದ ಏಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿದರು. ಏರನಂಜರಾಯ ಒಡೆಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು, ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಸಾಮಂತಿಕ ಬಿಟ್ಟು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿತು.

ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಮತ್ತು ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಸಂಸಾಧನಗಳೆರಡರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಈ ಕಾಲ ಗಮನಾರ್ಹ. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಳಜಗಳದ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಂಗಮ ವಂಶದ ಅವನತಿಯಾಗಿ, ಸಾಳುವ ವಂಶದ ಅಧಿಕಾರವೂ ಮುಗಿದು ತುಳುವ ವಂಶದ ಏರನರಸಿಂಹನು ಸಾಮಂತರ ವಿರೋಧ ಮತ್ತು ಅಸಮಾಧಾನಗಳ ನಡುವೆ ಸಿಂಹಾಸನ ಪರಿದ್ವಿ ಸಂಧಿ ಸಮಯವನ್ನುಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು, ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಸಂಸಾಧನ ಸಾಕಷ್ಟು ಬುಲವನ್ನು ಮೈಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ದಿಟ್ಟತನದಿಂದ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಂತಿತು. ದೇವರಾಜ ಒಡೆಯನ ಮಗ ಏರಚಿಕ್ಕರಾಜ ಒಡೆಯನು ಗುಂಡ್ಲಪೇಟೆ, ಜಾಮರಾಜನಗರ, ನಂಜನಗೂಡು, ನರಸೀಪುರ, ಮಳವಳ್ಳಿಗಳು ಸೇರಿದಂತೆ ವಿಸಾರವಾದ ಆಡಳಿತ ಕ್ಷೇತ್ರ ಹೊಂದಿದ್ದ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ನೇರವಾಗಿ ಸವಾಲು ಹಾಕುವಂತಹ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದುದೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇವರ ಈ ದಿಟ್ಟತನಕ್ಕೆ ಕೆರಳಿದ ಸಾಳುವ ನರಸಿಂಹನು, ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರಿನ ಮೇಲೆ ಧಾಳ ಮಾಡಿ ಇವರನ್ನು ಹದ್ದುಬಸ್ತಿಗೆ ತರಲು ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಸಿದನಾದರೂ ವಿಜಯನಗರದಲ್ಲಿನ ಆಂತರಿಕ ವಿಷ್ಣುವಳಿಗಳು ಅವನಿಗೆ ಅವಕಾಶ ನೀಡಲಿಲ್ಲ. ಏರಚಿಕ್ಕರಾಜ ಒಡೆಯನು ಇಖಿಂಭರಲ್ಲಿ ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರ ದೇವರ ಅಮೃತಪದಿಗೆ ರಾಘವಪುರ, ಹೊನ್ನಪುರಗಳಿಂಬ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿರುವುದನ್ನು ಶಾಸನವೋಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಆದರೆ, ಇಖಿಂ-ಇಖಿಂದರ ವೇಳೆಗೆ ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರಿನ ವೈಭವ ಮಸಕಾಗೊಡಿತು. ಸಂಸಾಧನವು ದಾಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿದು ಹಂಚಿಕೊಯಿತು. ಏರನಂಜರಾಯ ಒಡೆಯನ ಒಬ್ಬ ಕುಮಾರ ಪಿರಿಯೋಡೆಯನೆಂಬುವನು ಮಳವಳ್ಳಿಯ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಮಗೆ ಚಿಕ್ಕರಾಯನು ತೆರಕಣಾಂಬಿಯಲ್ಲಿಯೂ ದೇವರಾಜ ಒಡೆಯನ ಮಗ ಗಂಗರಾಜನು ಶಿವನಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಜಯನಗರದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ವಹಿಸಿಕೊಂಡ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಧಾಳಿಗೆ ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಸಂಸಾಧನ ಇಖಿಂ-ಇಖಿಂಭರಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಬಲಿಯಾಯಿತು. ಇವನ ನೇರ ಧಾಳಿ ಶಿವನಸಮುದ್ರದ ಗಂಗರಾಜನ ಮೇಲೆ ಎಂಬುದು ಇತಿಹಾಸದ ದಾಖಿಲೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗಂಗರಾಜನಿಗೆ ಅವನ ದಾಯಾದಿಗಳ ಸಹಕಾರ ದೊರೆತಿದ್ದಿತೋ ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಅಂಶ ಸ್ವಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಒಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸೋತು ಶರಣಾಯಿತು. ಇಖಿಂಭರಲ್ಲಿ

ಕಂಡುಬರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ದೇವಂಣ ಒಡೆಯರ ಕುಮಾರ ನಂಜರಾಯ ಒಡೆಯನಿಗೆ, ಇಂಗಿರಲ್ಲಿ ಮಾಧವಪ್ರರ ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ಧಾರೆಯೆರೆದು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ನಿರೂಪ ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ವಂತ ಮುಟ್ಟಿದ ಅವನತಿಗೆ ಕನ್ನಡಿ ಹಿಡಿಯಲ್ಲದೆ. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಅಧಿಕಾರಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಳುವ ಗೋವಿಂದರಾಜ, ಗೌರವ ನರಸಪ್ಪಯ್ಯ ಮತ್ತು ಅವಸರದ ದೇಮರಸಯ್ಯರು ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ರಾಜಪುತ್ರಿನಿಧಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಅವಸಾನದೊಂದಿಗೆ ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಸಂತತಿಯು ಮತ್ತೆ ಜಿಗುರಿ ಏರಮಲ್ಲರಾಜ ಒಡೆಯನು ತನ್ನೆಲ್ಲ ಬಿರುದುಗಳೊಡನೆ ಅಧಿಕಾರ ಸೂತ್ರ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು, ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರ ದೇವರ ಅವೃತಪಡಿಗೆ ಗ್ರಾಮವೋಂದನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಶ್ರೀಮನ್ನಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಏರದೇವರಾಜವೇಡಯನ ಹೆಸರು ಇಂಗಿರಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಗುತ್ತದೆ. ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರ ದೇವರ ಅವೃತಪಡಿಗೆಂದು ಇಂಗಿರಲ್ಲಿ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಒಡೆಯ ಈತನೇ ಇರಬಹುದು. ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಹೊಂದಿದ್ದ ಇಮ್ಮಡಿ ತಿಮ್ಮಾರಾಜ ಒಡೆಯನು ಇಂಗಿರ ವೇಳೆಗೆ ನೆರೆಯ ಪಾಳೆಯಗಾರರಲ್ಲಿಲ್ಲ ಏರನೆನಿಸಿ ‘ಬಿರುದಂತೆಂಬರ ಗಂಡ’ ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಧರಿಸಿದನೆಂದೂ ಇದು ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಪ್ರಭುಗಳ ಆಕ್ರೋಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಯಿತೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರನ್ನು ಆಜುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರಭುವಿನ ಹೆಸರು ಖಿಚಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಶಃ ಆ ದೊರೆ ಈ ಏರದೇವರಾಜ ಒಡೆಯನೇ ಇರಬಹುದು.

ಹೀಗೆ ಹದಿನ್ಯೇದನೇ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಿಂದ ಹದಿನಾರನೇ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯದವರೆಗಿನ ಆಡಳಿತದ ಕುರುಹುಗಳನ್ನು ಸುಮಾರು ನಲವತ್ತೇರು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒದಗಿಸಿರುವ ಈ ಮನೆತನದ ಮುಂದಿನ ಬೆಳವಳಿಗೆ ಅಸ್ವಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಪತನದ ನಂತರ ದಕ್ಷಿಣ ಮೈಸೂರು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಪ್ರಭುಗಳು, ಕಳೆಲೆ ದಳವಾಯಿಗಳು ಮತ್ತು ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು ಹಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಸರಿಸುವಾದ ಅಂತಸ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ರಾಜ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿದ್ದ ತಿರುಮಲರಾಯನು ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಪ್ರಭುಗಳಿಗೆ ಹತ್ತಿರದ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿದ್ದು ಅವನಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಆ ಪಟ್ಟ ತಮಗೇ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಯೆಂಬುದು ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಒಡೆಯರ ನಿರೀಕ್ಷೆಯಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಸಂಭಾವಶದಿಂದ ಆ ಗೌರವದ ಹುದ್ದೆ ಮೈಸೂರು ರಾಜಬಡೆಯರ ಪಾಲಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಅಸಮಾಧಾನಗೊಂಡ ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಒಡೆಯರು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಮೇಲೆ ದಂಡತ್ತಿ ನಡೆಸಿದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸೋತುಮೋದರು. ಹೀಗೆ ಅಧಿಕಾರ ಸಾಫ್ಟೀಸಿದ ನಂತರ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಶತಮಾನಗಳ ಕಾಲ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೋರಾಡಿದ ಈ ಮನೆತನ ಅವಸಾನ ಹೊಂದಿ ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ನಾಡು ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇಂಗಿರ ವೇಳೆಗೆ ಒಂದಾಗಿ ಬೆರೆತುಹೋಯಿತು.

ಕಳಲೆ ದಳವಾಯಿಗಳು : ಕಳಲೆ ಸಂಸ್ಥಾನ ರೀನೇ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯದವರೆಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಾಗಿ ಉಳಿದು ಬಂದಿದ್ದರೂ ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ಇದನ್ನು ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಭಾಗವಾಗಿ ಪರಿಗಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬಹುಶ: ಕಳಲೆ ಅರಸು ಮನೆತನದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ದಳವಾಯಿಗಳಾಗಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿರಬಹುದು. ಈ ಮನೆತನದ ಬಗಗೆ ಮಾಹಿತಿ ನೀಡುವ ಹಲವು ವಿಷಯಮೂಲಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಆದರೆ, ಇವು ಕಳಲೆ ದಳವಾಯಿಗಳು ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದ ನಂತರ ರಚಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತೇಷ್ಣೆಯ ಅಂತಹೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಬಹುತೇಕ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಬೇಡ, ನಾಯಕ ಮುಂತಾದ ವರ್ಗಗಳಿಂದ ಬಂದು ಸ್ವಯಂ ಪರಿಶ್ರಮದಿಂದ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟಿದವರಾದುದರಿಂದ ಬಹುಶ: ಕಳಲೆ ದಳವಾಯಿಗಳ ಮೂಲವೂ ಇದೇ ಇರಬಹುದೆಂಬ ಉಂಟಾಗಿ.

ದೊರೆತಿರುವ ವಾಹಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನವು ಇವರನ್ನು ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಮತಾವಲಂಬಿಗಳಿಂದು ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ದೇವಚಂದ್ರನು ‘ಕಳಲೆಯೊಳಿದರ್ಶರಸುಗಳು ಜಿನವುತ್ವಾದ ಬಿಟ್ಟು ರಾವಾನುಜ ಕಾಲದೊಳೆ ವಿಷ್ಣುವುತ್ವಾದ ವನಾಚರಿಸಿ ಕಾರ್ಯಾರ್ಥವಾಗೆ ನಂಜುಂಡದೇವರಂ ಪ್ರಾಧಿಸಿಯಾದೇವರಿಗೊಕ್ಕಲಾಗೆ ...’ ಎಂದು ಈ ಮನೆತನದವರು ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೇಂಧ್ರ, ಶ್ರೀ ವೈಷ್ಣವರಾಗಿದ್ದ ನಂತರ ನಂಜುಂಡನ ಒಕ್ಕಲಾದವರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಕಳಲೆಗೆ ನೆಲೆಗೊಳಿಲು ಬರುವ ಮುನ್ನವೇ ಈ ಅರಸರು ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರನ ಕೃಪೆಗೆ ಪಾತ್ರಾಗಿದ್ದರೆಂಬ ಸಂಗತಿ ಉಕ್ಕಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಈಗ ದೊರೆತಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಮಾಹಿತಿಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆಯಿಂದ ಈ ವಂಶದ ಮೊದಲ ದೊರೆ ಕಾಂತೋಡೆಯ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆರಂಭದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಕಳಲೆ ಅರಸರು ಉಮ್ಮೆತ್ತಾರು ಒಡೆಯರಿಗೆ ಅಧೀನರಾಗಿದ್ದರೆಂದೂ, ಒಂದು ಕುದುರೆಯ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವರೊಡನೆ ವಿರಸ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಒಂದು ವಾಗುವನ್ನುಳಿದು ಈ ಮನೆತನದ ಎಲ್ಲ ವೈಕೀಕರಣ ದಾರುಣ ಹತ್ತೆಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡೂ ಹೇಳಿದೂ ದಾಖಿಲೆಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ.

ಮುಂದೆ ಆ ಮಗುವೇ ಕರಿಕಾಲ ಮಲ್ಲರಾಜನೆನಿಸಿ ಈ ವಂಶದಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ಉನ್ನತವಾದ ಸ್ಥಾನಮಾನ ಪಡೆದನು. ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ರಾಜ ಒಡೆಯರು ಮೂವತ್ತೂರು ಗ್ರಾಮಗಳಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತೊಮ್ಮೆ ಸಾವಿರ ಗದ್ಯಾಣ ವಾಷಿಂ ಕುತ್ತಿ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರೇ ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಳಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಹೊಂದಿದ್ದ ಕರಿಕಾಲ ಮಲ್ಲರಾಜನು ನಲವತ್ತು ಸಾವಿರ ಗದ್ಯಾಣ ವಾಷಿಂ ಕುತ್ತಿನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ದಾಖಿಲೆ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮೈಸೂರಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ರಾಜಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕರಿಕಾಲ

ಮಲ್ಲರಾಜನು ಮೈಸೂರಿನೊಂದಿಗಿದ್ದ ರಕ್ತಸಂಬಂಧ ಹಾಗೂ ಉಮ್ಮೆತೂರಿನ ಮೇಲಿನ ದ್ವೇಷಗಳಿಂದ ರಾಜ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಸಹಾಯ ನೀಡಿದನೆಂದೂ, ಈ ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ರಾಜ ಒಡೆಯನು ಕಳಲೆ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಮೈಸೂರು ಸರ್ವಾರ್ಥಿಕಾರಿಯ ಮತ್ತು ದಳವಾಯಿತನದ ಹಕ್ಕು ನೀಡುವುದಾಗಿ ಭಾಷಾ ಪತ್ರವನ್ನು ಚೊಟ್ಟಿಸೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಸೀಮೆಯ ಅಂತರೆ ಕುಂತ ಪಟ್ಟಿ ಮೈಸೂರಿನವರಾದರೆ ನಿಂತ ಪಟ್ಟಿ ಕಳಲೆಯವರದಾಯಿತು.

ಈ ಮಲ್ಲರಾಜನ ಹೊಮ್ಮೆಕ್ಕಳಾದ ಕೊಮ್ಮಾರಯ್ಯ ಮತ್ತು ನಂದಿನಾಥಯ್ಯರು ಕಂಂತಿರವ ನರಸರಾಜ ಒಡೆಯರ ದಳವಾಯಿಗಳಾಗಿ ತಮ್ಮ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಮೈಸೂರು ಗಡಿಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದರು. ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಧರ್ಮಪುರಿ ಜಿಲ್ಲೆ ಮೈಸೂರು ತಾಂತ್ರೋರಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮದ ರುದ್ರಪಾದಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಶಾಸನ ಕ್ರಿತ. ಇಂತಿಲ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಭಾರಥಾಜ್ಞ ಗೋತ್ತೆದ ದಳವಾಯಿ ಕೊಮ್ಮರ್ಯಯ್ಯನ ಸೋದರ ದಳವಾಯಿ ಕೃತ್ಯಿಯ ವಂಶದ ನಂಜರಾಜಯ್ಯನು ತನ್ನ ವಂಶಗುರುವಾದ ಸ್ವಾಮಿಕರೆಯ ಪದ್ಧರಸದೇವನ ಕೃಪೆ, ಅಣ್ಣ ಮಲ್ಲರಾಜಯ್ಯನ ಪ್ರೇರಣೆ ಹಾಗೂ ಅರಳದ ಮಲ್ಲಿಕಾಜುವನ ಮತ್ತು ನಂಜನಗೂಡಿನ ನಂಜುಂಡೆಶ್ವರ ಕೃಪಾಕಟಾಕ್ಷದಿಂದ ತನ್ನ ತಂದೆ, ತಾಯಿ ಹಾಗೂ ಮಕ್ಕಳ ಪುಣಿ ಘಲಾಕಾಂಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಭದ್ರಗ್ರಿಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ನದಿದಂಡಯಲ್ಲಿ ತಿರುವಿಚಹಳ್ಳಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ನಂಜರಾಯ ಸಮುದ್ರ’ ಎಂಬ ಅಣೆಕಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನ್ನು (ARIE-1971-7 (B207) ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ನಂಜರಾಜಯ್ಯನೇ ನಂದಿನಾಥಯ್ಯ ಆಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಇದೆ.

ಇವನ ಸೋದರ ಕಾಂತಯ್ಯನ ಮಗ ದೊಡ್ಡಂರ್ಯನ ಶೌಯ್ಯಕ್ಕೆ ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಯನಿಂದ ‘ಅರಿರಾಜ ಗಜಕಂತಿರವ’ ಎಂಬ ಬಿರುದು ಸಂದಿದ್ದಿತು. ಈತನ ಮಗ ವೀರರಾಜನು ನರಸರಾಜ ಒಡೆಯ ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡಕ್ಕೆರಾಜ ಒಡೆಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಳವಾಯಿಯಾಗಿದ್ದನು. ನಂತರ ವೀರರಾಜನ ಮಗ ದೇವರಾಜಯ್ಯನು ವೈಸೂರಿನ ದಳವಾಯಿತನವನ್ನೂ, ದಾಯಾದಿ ಬಸವರಾಜಯ್ಯನ ಮಗ ನಂಜರಾಜಯ್ಯನು ಸರ್ವಾರ್ಥಿಕಾರವನ್ನೂ ವಹಿಸಿಕೊಂಡರು. ದೇವರಾಜಯ್ಯನ ಖಾಸಾ ಸೋದರ ಕರಾಚೂರಿ ನಂಜರಾಜಯ್ಯ ಇವರಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ನಿಂತನು.

ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜ ಒಡೆಯನಂತಹ ಮಹತ್ವಕಾಂಕ್ಷೆ ಅರಸನ ನಂತರ ಬಂದ ಅಸಮರ್ಪಣ ದೊರೆಗಳ ಅದಕ್ಕತೆಯಿಂದಾಗಿ ರಾಜ್ಯದ ರಾಜಕೀಯ ದಿಕ್ಕಿಟ್ಟು ಬಂದು ರೀತಿಯ ಶಾಸ್ತ್ರ ವಾತಾವರಣ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿದ್ದಿತು. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದೇಶದ ರಾಜಕೀಯವೂ ಗೊಂದಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಮೊಫಲರು, ಮರಾಠರು, ಐರೋಪ್ಯರು ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಹಿತಾಸಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಯಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸೋಣಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ದಳವಾಯಿ ದೇವರಾಜಯ್ಯ, ನಂಜರಾಜಯ್ಯರೂ ಈ ಸೇಣಾಟದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿಕೊಂಡು ಚಿಕ್ಕ ರಾಜ್ಯವಾಗಿದ್ದ ಮೈಸೂರು, ರಾಷ್ಟ್ರಮಟ್ಟದ ರಾಜಕೀಯ ರಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ

ಸ್ವಾನ ಪಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಇರೋಪ್ಯರು ಜಾರಿಗೆ ತಂದ ಸಹಾಯಕ ಸೈನ್ಯ ಪೆದ್ದತಿಗೆ ಪ್ರೇರಣೆ ದೊರೆತದ್ದು ಇವರಿಂದಲೇ ಎಂದು ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ.

ದಳವಾಯಿ ದೇವರಾಜಯ್ಯನು ಮಹಾನ್ ಸಾಹಸಿ, ನುರಿತ ಸೇನಾನಿ. ಮೇಲುಕೋಟಿ ಅಲಯದ ಬೆಳ್ಳಿ ಕರ್ಫೂರದಾರತಿ ಇವನ ದೇಣಿಗೆಯಾಗಿದೆ. ಶೀರಮಹಾದಲು ನರಸೀಪುರದ ಬಳಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಹೆಚ್ಚಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ರಾಮಚಂದ್ರಪುರ ಎಂಬ ಅಗ್ರಹಾರ ರೂಪಿಸಿ, ಅದನ್ನು ನೂರಿಪ್ಪತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಗೆ ವಿಶೇಷಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಹಾಸನ ತಾಲೂಕು ಶಾಂತಿ ಗ್ರಾಮದ ಚೆನ್ನಕೇಶವ ದೇವಾಲಯದ ಮಹಾದ್ವಾರ ಗೋಪುರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಇವನ ಕಾರ್ಯಪ್ರಮೇಣ ಶರಕರಯ್ಯನು ನಂಜನಗೂಡು ಮರಕ್ಕೆ ನೀಡಿರುವ ಕೊಡುಗೆಗಳೂ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಜನೋಪಕಾರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದ ದೇವರಾಜಯ್ಯನ ಮಹಾನ್ ಸಾಧನೆಯೆಂದರೆ ಇಂಜಿಂರ ವೇಳಿಗೆ ನಂಜನಗೂಡು-ಮೈಸೂರುಗಳಿಗೆ ಸಂಪರ್ಕ ಕಲ್ಪಿಸಲು ಕೆಲಿಲ ನದಿಗೆ ಸೇತುವೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದು. ನಂಜನಗೂಡಿನ ಪ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರೀತಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿರುವ ಈ ಸೇತುವೆ ಇಂದಿಗೂ ‘ದಳವಾಯಿ ಸೇತುವೆ’ ಎಂದೇ ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ.

ಸವಾರ್ಥಿಕಾರಿ ನಂಜರಾಜಯ್ಯನು ತನ್ನ ಶೌರ್ಯ ಪರಾಕ್ರಮಗಳ ಜೊತೆಗೆ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ನೀಡಿದ ಕೊಡುಗೆ, ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಕಾಣಿಕೆಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಕನ್ನಂಬಾಡಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ‘ನಂಜರಾಜ ಸಮುದ್ರ’ ಎಂಬ ಅಗ್ರಹಾರ ನಿರ್ಮಿಸಿ ನೂರಿಪ್ಪತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಗೆ ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ, ತಿರುಮಹಾದಲ ಅಗಸ್ತ್ಯೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ, ತಲಕಾಡು ವೈದ್ಯೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ, ಹರದನಹೆಳ್ಳಿ ದಿವ್ಯಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಆಲಯಕ್ಕೆ ಬೆಂಬದ್ವರದ ಮಲ್ಲಿಕಾಜುನ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಪಂಚಲೋಹದ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಮೈಸೂರುಹೊಳೆ ತೀನಿಯನೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಮಹಾದ್ವಾರ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕಳಲೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ ಆಲಯದಲ್ಲಿ ‘ನಂಜರಾಯ ತಿರುನಾಳ’ ಆಚರಿಸಲು ಗ್ರಾಮಪೂರ್ವಂದನ್ನು ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದನೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ನಂಜನಗೂಡು ಈ ನಂಜರಾಜಯ್ಯನಿಗೆ ಅತ್ಯೊಂತ ಬ್ರಿಯವಾಗಿದ್ದ ಕೇತ್ತೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇವನ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೇಲುಕೋಟಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣಗಳು ಧಾರ್ಮಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದವು. ನಂಜರಾಜಯ್ಯನ ಆಗಮನದ ಅನಂತರವೇ ನಂಜನಗೂಡು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ರೂಪ ಪಡೆಯಿತು. ನಂಜರಾಜಯ್ಯನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರ ಆಲಯ ೨೧೦ ಕ್ಕೂಬಿಕ್ಕೆ ಸೈಫ್ರೋನಷ್ಟಿತ್ತು. ಇವನು ಅದನ್ನು ೪೧೦ ಕ್ಕೂಬಿಕ್ಕೆ ಸೈಫ್ರೋಗಳವರೆಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ್ದೇ ಅಲ್ಲದೆ ಶೈವ ಪುರಾತನರ ಲೋಹ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಂಜನಗೂಡು ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೋಟಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿದು

ಬಂದರೂ ಇಂದು ಅದರ ಅವಶೇಷಗಳೂ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ‘ದಳವಾಯಿ ಕಟ್ಟಡ’ ಎಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದು ಈಗ ನಾಶವಾಗಿರುವ ಅರಮನೆ ಇವನದೇ ಎಂದು ಜನ ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ.

‘ನಂಜಂಡ’ ಪದವನ್ನು ಅಂಕಿತವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಸ್ವತ್ತ: ಸಾಹಿತ್ಯೂ, ಕವಿಜನಪೂರ್ವಾಷಕನೂ ಆಗಿದ್ದ ಇವನನ್ನು ಅನೇಕ ಬಿರುದುಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ‘ಗರಳಪುರಾಧಿನಾಧ ಚರಣಾರವಿಂದ ಸೇವಾಸಮಾಂಧಿತ’ ಎಂಬುದು ಅವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ದೇವಗಿರಿ ಮುಶ್ಚಿಗೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ಹೃದರಾಲಿಯ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿದ ನಂಜರಾಜಯ್ಯನು ಆತನ ಕ್ರಿಯಾಶೀಲ ವೈಕೆಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾ ಬಂದನು. ಆದರೆ ಮುಂದೆ ಈ ಹೃದರಾಲಿಯೇ ಇಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜನಿಗೆ ಆವೃತನಾಗಿ ನಂಜರಾಜಯ್ಯನನ್ನು ಪದಚ್ಯುತಗೊಳಿಸಿದನು. ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು ನಂಜರಾಜಯ್ಯನಿಗೆ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಮೂರು ಲಕ್ಷದ ಜಹಗೀರನ್ನು ನೀಡಿದರೂ ಬೇಗದಲ್ಲೇ ಅದನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಜೀವನಾಂಶವಾಗಿ ಕಳಲೆ ಸೀಮೆಯನ್ನು ವಾತ್ರ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡನು. ಇವನ ಮರಣಾನಂತರ ಕಳಲೆ ಸೀಮೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಿಲ್ಲದೇ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿಲೀನವಾಗಿ ಹೋಯಿತು. ಈ ಮುಖ್ಯ ಪಾಳಿಯಪಟ್ಟಗಳ ಜೊತೆ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಸ್ಥಳೀಯ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರಗಳು ಈ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿದ್ದುದನ್ನು ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳು ಬಯಲಿಗೆಳೆಯುತ್ತವೆ.

ರಾಜೀವ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಜಾಲಹಳ್ಳಿಯು ‘ಹೊಕ್ಕನಾಡಿಗೆ’ ಸೇರಿದ್ದಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಸುಮಾರು ರಾಜೀವನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಎಡತಲೆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ‘ಕೊಲಗಣನಾಡು’ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಎಡತಲೆಯ ಶಾಸನಪೋಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ತಗಡಾರುನಾಡನ್ನು ಉಪ್ಪಿನಹಳ್ಳಿಶಾಸನ (ನಂ.೫೫೬೫) ಪ್ರತಿನಿಧಿಸಿದರೆ, ‘ಎಡದೊರನಾಡು’ ಬಗ್ಗೆ ಪಣಗನಹಳ್ಳಿಶಾಸನ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ‘ನುಗುನಾಡು’ ಜೋಡಿಕಾಟೂರಿನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಇವಲ್ಲದೆ ಹುರ, ಹುಲ್ಲಹಳ್ಳಿ, ಬಿಳುಗಲಿ, ಕಣೇನೂರು, ಕಪ್ಪಸೋಗೆ, ಗಟ್ಟವಾಡಿ, ಸಿಂಧುವಳ್ಳಿ, ತಾಂಡ್ಯ, ಇಗಲಿ, ತಾಯೂರು, ನಗಲ್ರ್ಯ, ಕಲ್ಲುಂದ, ಕಾಯ್ರ, ಹೊಮ್ಮೆ, ಕವಲಂದ, ಕೂಡ್ಲಾಪುರ, ಮಣಸನಾಳು, ಹಲ್ಲರೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳೂ ಸ್ಥಾನಿಕ ಮಹತ್ವ ಪಡೆದಿದ್ದುದು ಆಯಾ ಉಂಟಾಗಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನ ಮತ್ತಿರ ದಾವಿಲೆಗಳಿಂದ ಖಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳುವಳಿ : ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆಂದು ಭಾರತಕ್ಕೆ ಅಡಿಯಿಟ್ಟ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಕ್ರಮೇಣ ಇಡೀ ದೇಶವನ್ನೇ ತಮ್ಮ ಆಡಳಿತ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಬ್ರಿಟಿಷರ ಈ ದೌಜನ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ ಕೂಗು ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ಆಗಾಗೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕೇಳಬಿರುತ್ತಿತ್ತು. ರಾಜೀವ ವೇಳೆಗೆ ದೇಶದ ಜನತೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಅಭಿಲಾಷೆ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಸಂಯುದ್ಧ ಕಟ್ಟಿ ಒಡೆದು ದಂಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಈ ದಾಹ ಮೈಸೂರು

ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿದ್ದ ಬಹಳ ತಡವಾಗಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ ಮೈಸೂರು ಸಂಸಾಹದ ಪ್ರಜಾಸತ್ತಾತ್ಮಕ ಆಡಳಿತ ನೀತಿ ಮತ್ತು ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಜನತೆಯ ಅರ್ಥವ ರಾಜಭಕ್ತಿ.

ಹೀಗಾಗಿ ನಂಜನಗೂಡು ಪ್ರದೇಶ ಅಷ್ಟೇ ಏಕೆ, ಇಡೀ ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚೆಳವಳಿ ಹೋರಾಟಗಾರನನ್ನು ಕಾಣಲು ತಗಡಾರು ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯರವರೆಗೂ ಕಾಯಬೇಕಾಯಿತು. ಇವರೊಂದಿಗೆ ತಗಡಾರಿನವರೇ ಆದ ಟಿ.ಎಸ್.ಸುಭ್ರಜಿನವರು, ತಗಡಾರು ರಂಗಯ್ಯ, ನಂಜನಗೂಡಿನ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಗೌಡರು, ಎನ್.ರಾಚಯ್ಯ ಮುಂತಾದವರು ನಂಜನಗೂಡು ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚೆಳವಳಿ ಸಂಘಟನೆ ಮಾಡಿದ ಆದ್ಯರು. ತಗಡಾರು ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯರು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚೆಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ತೋರಿದ ಕೆಚ್ಚು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲೇ ಅವರಿಗೆ ಅಗ್ರಗಣ್ಯತ್ವವನ್ನು ತಂದಿದೆ.

ನಂಜನಗೂಡು ತಾಲೂಕಿನ ತಗಡಾರನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೇಂದ್ರಸಾಫ್ಱನವಾಗಿಟ್ಟಿಕೊಂಡ ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯರ ಕಾರ್ಯವ್ಯಾಪ್ತಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ್ಯಾಂತ, ನಾಡಿನಾಡ್ಯಾಂತ ಹರಡಿಕೊಂಡಿತ್ತು. ಮೊದಲ ಪ್ರಪಂಚಯುದ್ಧದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೃಶಿಯನ್ನು ಮಿಷಿನರಿಗಳು ಹಿಂದೂಗಳನ್ನು ಮತಾಂತರಗೊಳಿಸುವ ವಿರುದ್ಧ ದ್ವಿನಿಯೆತ್ತಿದ ಇವರು ರೆಡಿಂರಲ್ಲಿ ತಗಡಾರಿನಲ್ಲಿ ‘ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಮಂದಿರ’ ಸಾಫಿಸಿ ಅಸ್ಪೃಶೆಯೆ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಟ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಆಗ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ತಳ್ಳುಗಾಡಿಯ ಮೂಲಕ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ರಾಯರು ರೆಡಿಂರಲ್ಲಿ ಜಲಿಯನ್ನಾಲಾಬಾಗ್ನ ದುರಂತದ ಜಿತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ ಜನರ ದೇಶಭಕ್ತ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಕರಳಿಸಿದರು. ಇದೇ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಧಾರವಾಡದ ಮುಖಂಡರಾದ ಆಲೂಡು ವೆಂಕಟರಾಯರು, ಕಡಪ ರಾಫೇಂದ್ರರಾಯರು, ಮುದವೀಡು ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಹಾಗೂ ಮದ್ರಾಸಿನ ಎಸ್.ಸತ್ಯಮೂರ್ತಿ ಮೈಸೂರು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡಿ ಭಾಷಣಗಳ ಮೂಲಕ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಜಾಗೃತಿಯನ್ನುಂಟಿಮಾಡಿ ವಿದೇಶಿ ವಸ್ತುಗಳ ದಹನಕ್ಕೆ ಕರೆ ನೀಡಿದಾಗ ತಗಡಾರು ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯರು ವಿದೇಶಿ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿದ್ದ ತಮ್ಮ ತಳ್ಳುಗಾಡಿಯನ್ನೇ ಬೆಂಕಿಯ ಮಡಿಲಿಗೆ ದೂಡಿದರು. ಬಾಲಗಂಗಾಧರ ತಿಲಕರು ಮರಣ ಹೊಂದಿದಾಗ ರೆಡಿಂರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಮೌನ ಮರವಣಿಗೆಯ ನೇತಾರರಲ್ಲಿ ಇವರೂ ಒಬ್ಬರಾಗಿದ್ದರು.

ರೆಡಿಂರಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಾಂನಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕಾಂಗ್ರಸ್ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ಹರಿಜನರ ಸಮಸ್ಯೆ ನಿವಾರಣೆ, ಗ್ರಾಮ ಸ್ವಾವಲಂಬನೆ, ಗ್ರಾಮ ಸ್ವರಾಜ್ಯ ದೇಯ ಮುಂತಾದ ರಚನಾತ್ಮಕ ಕಾರ್ಯಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಬಗೆಗೆ ತಗಡಾರು ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯರು ಮಾಡಿದ ಭಾಷಣ ಎಲ್ಲರ ಗಮನ ಸೇಳಿದಿತ್ತು. ಮದನಮೋಹನ ಮಾಳವೀಯ ಮತ್ತು ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಡಿರೇಜಿಯರ ಮಿದ್ದು ಅಭಿನಂದನೆಗಳಿಗೆ ರಾಯರು ಪಾತ್ರಾದರು. ಗಾಂಧಿರೇಜಿಯರ ಹಿಂದೊಸ್ವರಾಜ್ಯ ಪುಸ್ತಕದಿಂದ ಪ್ರೇರಣೆ ಪಡೆದ ರಾಯರು, ರೆಡಿಂರಲ್ಲಿ ತಗಡಾರಿನಲ್ಲಿ ‘ಬಿದ್ದರ್ ಸಹಕಾರ ಸಂಘ’ವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಈ ಸಂಘದಿಂದ ಗ್ರಾಮಸ್ಥರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಜೀವನಾವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ಗಳಿಸಿಹೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ನೇರವಾಯಿತು.

ಇದರಿಂದ ಪ್ರೇರಣೆ ಪಡೆದು ಸರ್ಕಾರದ ವರ್ತಿಯಿಂದ ಇದೇ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಬದನವಾಳುವಿನಲ್ಲಿ ‘ಶಿಂದಿ ಉತ್ಸಾಹಕ ಸಂಪೂರ್ಣ’ ಪೂರ್ವಾರಂಭವಾಯಿತು. ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನರ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಶೈಲೀಯ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ‘ಮೂಲ ಶಿಕ್ಷಣ ತರಬೇತಿ ಕೇಂದ್ರ’ ವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ ತಗಡಾರು ರಾಮಚಂದ್ರಾಯರ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವಿರಿಯಿಂದ ತಗಡಾರು, ಬದನವಾಳು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನೊಲುವುದು ಮತ್ತು ನೇಯವುದು ಬಹಳ ಜನಪ್ರಿಯವಾಯಿತು. ಐಂಟಿರ ಜನಗಣತೀವರದಿ ಬದನವಾಳು ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ‘Good Angel’ ಎಂದು ಕೈಪಾರಿಸಿದೆ.

ಅಸ್ತ್ರೋಶ್ಯತಾ ನಿವಾರಣೆ ಪ್ರಯೋಧಲ್ಲಿ ತಗಡಾರು ರಾಮಚಂದ್ರಾಯರು ವಹಿಸಿದ ಶ್ರಮ ಅಶ್ವಪೂರ್ವವಾದುದು. ದೇವಾಲಯ ಪ್ರವೇಶ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕೆರೆ, ಬಾಹಿಗಳ ಉಪಯೋಗ, ಹರಿಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯ ಸ್ಥಾಪನೆ ಮುಂತಾದವು ಅವರ ಗಮನಾರ್ಹ ಸಾಧನೆಗಳು. ಇವರ ಈ ರೀತಿಯ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವಿರಿಗಳು ಹೆಚ್ಚಿನ ಸರ್ವೀಸೆಯ ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ತಿರಸ್ಯಾರಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗಿದ್ದವು. ಇವರು ಹಳ್ಳಿಹಳ್ಳಿಗಳಿಗೆ ತೆರಳಿದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ನೀರು ನೆರಳು ದೂರೆಯುವುದಿರಲೇ, ಕಲ್ಲು, ಚಪ್ಪಲಿ, ಸಗಳಿಗಳ ಎಸೆತದ ಸ್ವಾಗತ ಕಾದಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಆದರೂ ಎದೆಗುಂದದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವಿರಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದ ರಾಯರು, ‘ಕಿರಗುಂದ’ ದಂಧ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತ್ರೋಶ್ಯರ ಸಾಲ ವಿಮೋಚನಾ ಚಳವಳಿಯನ್ನು ಏರ್ವಡಿಸಿ ಸಾಲದ ಕೆಬಂಧ ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಹರಿಜನ ಜೀತದಾಳುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸುವ ಮಹತ್ವದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ನಾಂದಿ ಹಾಡಿದರು. ಅಲ್ಲದೆ, ‘ಕಣಿಯ’ಜನಾಂಗದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ತ್ರೀಗಳಿಗಳನ್ನು ಉತ್ತಮಗೊಳಿಸಲು ‘ಕಣಿಯರ ಪತ್ರಿಕೆ’ಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಸರ್ಕಾರ ಅದರ ಮೇಲೆ ಹೇರಿದ ನಿರ್ವೇಧವನ್ನು ಹಿಂತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಲೂ ಏಕಾಗಿಯಾಗಿ ದೊಡ್ಡ ಹೋರಾಟವನ್ನೇ ನಡೆಸಬೇಕಾಯಿತು. ಆಗಿನ ಇವರ ಹೋರಾಟ ರಾಷ್ಟ್ರದಾಧ್ಯಂತ ಸುಧಿಯಾಯಿತು.

ಐಂಟರಲ್ಲಿ ಸೈಮನ್ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಗಡಾರು ರಾಮಚಂದ್ರಾಯರು ‘ಸೈಮನ್ ಕಮಿಷನ್‌ಗೆ ಧಿಕ್ಕಾರ್’ ಎಂಬ ಸಣ್ಣ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ಗಮನ ಸೇಳಿದರು. ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಐಂಟಿನಿಗಳ ಸೆರೆವಾಸ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಇದು ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಮೊದಲ ರಾಜಕೀಯ ಬಂಧನ. ನಂತರ ರಾಯರು ಸೇವಾದಳದ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರಾಗಿ ಐಂಟಿರಲ್ಲಿ ‘ಹ್ಯಾಮಿಲ್ನ್ಸ್ ಬಿಲ್ಲಿಂಗ್’ (ಟೌನ್‌ಹಾಲ್) ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದಲ್ಲಿ, ಐಂಟಿರಲ್ಲಿ ವರಡನೇ ಪ್ರಪಂಚ ಯುದ್ಧದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಚಳವಳಿ ಹೊಡಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ಏಟಿಲ್ ಐಂಟಿರಲ್ಲಿ, ‘ಭಾರತ ಬಿಟ್ಟು ತೊಲಗಿ’ ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಲು ಬಾಂಬೆ AICCಗೆ ತೆರಳಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ಐಂಟಿರಲ್ಲಿ ಸೆರೆವಾಸ ಅನುಭವಿಸಿದರು.

ಒಂದು-ಒಂದು ಗಂಧಿಜಿಯವರು ತಗಡಾರು ರಾಮಚಂದ್ರಾಯರ ಕೋರಿಕೆಯಿಂತೆ ನಂಜನಗೂಡು, ತಗಡಾರು ಹಾಗೂ ಬದನವಾಳು ಕೇಂದ್ರಗಳಗೆ ನೀಡಿದ ಭೇಟಿ, ಮಾಡಿದ ಭಾಷಣ ಇಂದಿಗೂ ಸೃಜನೀಯವಾಗಿದೆ. ‘ಗಂಧಿ’

ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ತಗಡೊರರು ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರೆ ಶ್ರೀರಾಯರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಮತ್ತು ಅವರ ಚಳವಳಿಗಳ ಪ್ರೇರಕ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸತ್ಯವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದುಕೊಂಡಂತಾಗುವುದು' ಎಂಬ ಎಂ.ಎನ್.ಜೋಯಿಸರ ನುಡಿಗಳು ರಾಯರ ಸಾಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ಕೈಗನ್ನಡಿಯಾಗುತ್ತವೆ.

ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಹಿರಿಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಗಾರರಾದ ಟಿ.ಎಸ್.ಸುಭಜ್ಣನವರು ಕೂಡ ತಗಡೊರಿನವರೇ. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಮುಖಿಂಡರಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡ ಇವರು ಗಾಂಧಿಜಿ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸಮರಮತಿ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಉಳಿದು ಮಾಗಿದವರು. ಇವರ ಸಾಧನೆ ಕೂಡ ಅಶ್ಯಂತ ಮಹತ್ಪೂರ್ಣವಾದುದು. ಇಂಖಿಲರಲ್ಲಿ ಸೇವಾದಳದ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರಾಗಿ ಬಾಂಬೆ ಕನಾಟಕಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದ್ದ ಇವರು ಅಲ್ಲಿ ಬಂಧನಕ್ಕು ಒಳಗಾಗಿದ್ದರು. ನಂತರ, ಇಂಖಿಲ, ಇಂಖಿಲ, ಇಂಖಿಲರಲ್ಲಿ ದ್ವಜಾರೋಹಣವೇ ಮುಂತಾದ ಜನಚಾಗೃತಿ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಜನಮನ ಸೆಳೆದಿದ್ದರು. ಅಂಕೋಲ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ, ಶಿವಪುರ ಧ್ವಜಸತ್ಯಾಗ್ರಹ, ಚಲೇಜಾವ್ ಸತ್ಯಾಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ ಸುಭಜ್ಣನವರು ಹಲವು ವರ್ಷ ಸೇರಮನೆ ವಾಸವನ್ನೂ ಸಂತೋಷದಿಂದಲೇ ಅನುಭವಿಸಿದರು. ಇಂಖಿಲರ ಜನವರಿ ಲಿತರಂದು 'ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ದಿನಾಚರಣೆ'ಯನ್ನು ಆಚರಿಸಿದಾಗ ದ್ವಜಾರೋಹಣ ಮಾಡಿದ್ದ ಸುಭಜ್ಣ ಜೋಯಿಸರೊಡನೆ ತಗಡಾರು ರಂಗಯ್ಯ ಅವರೂ ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದರು.

ಇಂಖಿಲರಲ್ಲಿ ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಮೈಸೂರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಿನ ಹಲವರು ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದರು. ಇಷ್ಟಲ್ಲದೆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್‌ನಿಂದ ಆಯೋಜಿಸಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ತಾಲೂಕು ಮಟ್ಟಿದ ರೈತಸಭೆಗಳು ತಾಲೂಕುಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ವಚ್ಚರಿಕೆ ಮೂಡಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಇಂಖಿಲರಲ್ಲಿ 'ಭಾರತ ಬಿಟ್ಟ ತೊಲಗಿ' ಚಳುವಳಿಯನ್ನು ಆಯೋಜಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಗಾಂಧಿಜಿ ಮತ್ತಿತರ ನಾಯಕರನ್ನು ಬಂದಿಸಿದಾಗ ನಂಜನಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ಈ ಬಂಧನವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿ ದಿ: ಇಗ-ಲ-ಇಂರಂದು ಬೃಹತ್ ಪ್ರತಿಭಟನಾ ಮೆರವಣಿಗೆ ನಡೆಯಿತು. ಇ-ಲ-ಇಂರವರಣಿಗೆ ಶಾಲಾ ಕಾಲೇಜುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಲಾಯಿತು. ಲಿಕ್ಕರ್ ಶಾಪ್ರೋಗಳ ಮುಂದೆ ಪಿಕೆಟಿಂಗ್, ದೂರವಾಣಿ ತರಂತಿ ಕಡಿತ ಮತ್ತಿತರ ವಿದ್ದಂಸಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ನಡೆದುವು. ಹೀಗೆ ಚಳುವಳಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ ಅನೇಕರನ್ನು ಬಂಧನದಲ್ಲಿಸಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಅತೀ ದೂರದ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. ಕಾಲ್ವಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿರುಗಿದ ಚಳುವಳಿಗಾರರಿಂದ ಮತ್ತೆ ಹೋರಾಟ, ಮತ್ತೆ ಬಂಧನ.....

ಇಂಖಿಲರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ನಂಜನಗೂಡಿಗೆ ಅಶೋಕ ಮೆಹ್ಮಾತ ಅಚ್ಚುತ ಪಟವರ್ಧನ್ ಮುಂತಾದವರು ಭೇಟಿ ನೀಡಿ ಮಾಡಿ ಭಾಷಣದಿಂದ ಸೂಕ್ತಿ ಪಡೆದ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಲಿಂಗಣ್ಣ, ಡಿ.ಎಂ.ಸಿದ್ದರ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ವೆಂಕಟರಮಣ, ಜೆ.ಬಿ.ಮಲ್ಲಾರಾದ್ಯ ಮುಂತಾದವರಿಂದ ಭೂಗತ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳೂ ನಡೆದವು. ಇಂಖಿಲರಲ್ಲಿ ಸೇಂದಿ

ಅಂಗಡಿ ನಾಶದ ಕಾರ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ನಡೆಯಿಲ್ಲ. ಈ ರೀತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಹಂಬಲಿಕೆಯಿಂದ ಹೋರಾಡಿ ಜ್ಯೇಲು ಸೇರಿದ್ದ ಸುಮಾರು ೧೦ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಜನರನ್ನು ನಂಜನಗೂಡು ತಾಲುಕಿನಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಈಗ ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ ಮಾತ್ರ ಬದುಕಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶೇಷರ್ಗಳಿಂದ, ಎನ್.ರಾಚಯ್ಯ, ಎಸ್.ನಾರಾಯಣರಾಯರು, ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ ಎಲ್., ಹೆಚ್.ಗೌಡ, ಎಂ.ಲಿಂಗಣ್ಣ, ಬಿ.ವನ್ನೊ.ಸತ್ಯನಾರಾಯಣ, ಕೆ.ಸೀಶಾರಾಮರಾವ್, ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣರಾವ್, ಜಿ.ಸೂರಪ್ಪ, ಎಸ್.ಅನಂತಮೂರ್ತಿ, ಬಿ.ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ, ಪ್ರೆಲ್ಲಾನ್ ನಂಜಪ್ಪ, ಶ್ರೀ ಬಂಡಯ್ಯ, ಎಲ್.ಹುಮಾರಸ್ಸಮಿ, ಸರ್. ಎಂ.ವಿಶೇಷರ್ಗಳಿಂದ, ಎನ್.ಸುಬ್ರಾಹ್ಮಣಿ, ಕೆ.ಆರ್.ಸತ್ಯ ನಾರಾಯಣ, ಆರ್.ಶಿವಣ್ಣ, ಎಸ್.ಪ್ರಟ್ಟಸ್ಸಮಿ, ಪಿ.ವೆಂಕಟಸ್ಸಮಿ, ಎಚ್.ವಿ.ವೆಂಕಟಸುಭ್ರಯ್ಯ, ಬಿ.ಎಂ.ವೀರಭದ್ರಯ್ಯ, ಟಿ.ಆರ್.ಕೆಂಚಕೆಟ್ಟಿ, ಡಾ:ಚನ್ನಕೇಶವರಯ್ಯ, ಎಂ.ಮಾದಪ್ಪ, ಎಂ.ನಾಗರಾಜು, ಆರ್.ಜಿ.ದತ್ತ, ಕೆ.ವಿ.ಮುನಿಸ್ಸಾಮಿ, ಬಿ.ಕಾಳಿತೆಟ್ಟಿ... ಮುಂತಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಗಾರರ ಜೊತೆಗೆ ತೆರೆಮರೆಯ ಹೋರಾಟ ನಡೆಸಿದ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಮಹಡಿಯರನ್ನು ಸ್ತೋರಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈಗ ನಂಜನಗೂಡಿನಲ್ಲಿ 'ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಗಾರರ ಸಂಘ'ವೂ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದು ಪ್ರಸ್ತುತ ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯನವರು ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ನಂಜನಗೂಡು ಪುರಸಭೆಯು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಯೋಧರನ್ನು ಸ್ತೋರಿಸಿಕೊಂಡು ಗಾಂಧಿ ಪ್ರತಿಮಯ ಜರ್ತೆಗೆ ಚಳಿವಳಿಗಾರರ ನಾಮುತ್ತಿಲೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಅವರ ಕಾರ್ಯಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ಗೌರವ ಸಲ್ಲಿಸಿದೆ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೀತರ ಕಾಲದ ಐಹಾಸಿಕ ವರ್ಣನೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಳಿರಲ್ಲಿ ನಡೆದ 'ಮೈಸೂರು ಚೆಲೋ'ಚಳಿವಳಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ತಾಲುಕಿನ ಹಲವು ಜನ ಈ ಚಳಿವಳಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಬಂಧಿತರೂ ಆಗಿದ್ದರು.

ಚುನಾವಣೆಗಳು : ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲಭಿಕೃತ ಪ್ರಾರಂಭಸಲ್ಪಟಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆ, ದೇಶದ ಚುನಾವಣೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿಂದ ಮೈಲಿಗಲ್ಲಾಗಿದ್ದು, ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಚುನಾವಣೆಗಳು ಉಲ್ಲಭಿಕೃತ ಆರಂಭಗೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ದಶಕಗಳ ಹೊದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾದದ್ದು ಸಂಸ್ಥಾನದ ವಿಶೇಷವಾಗಿತ್ತು. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಸದಸ್ಯರನ್ನು ಒಂದು ವರ್ಷದ ಅವಧಿಗೆ ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದ್ದು, ಉಲ್ಲಭಿಕೃತ ನಿಗದಿತ ತೆರಿಗೆ ಪಾವತಿಸುವ ಉಲ್ಲಭಿಕೃತ ಮೇಲ್ಪಟಿ ತೆರಿಗೆದಾರ ಸಮೂಹದಿಂದ ಸದಸ್ಯರನ್ನು ತೆರಿಗೆದಾರರೇ ಚುನಾಯಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಉಲ್ಲಭಿಕೃತ ತಿದ್ದುಪಡಿಮೂಲಕ ಸದಸ್ಯತ್ವದ ಅವಧಿಯನ್ನು ಮೂರು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿಸಲಾಯಿತು. ಉಲ್ಲಭಿಕೃತ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಎರಡು ಬಾರಿ ಸಮಾವೇಶಗೊಳ್ಳುವ ಪದ್ಧತಿ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಉಲ್ಲಭಿಕೃತ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೂ ಮತದಾನದ ಹಕ್ಕನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು. ಉಲ್ಲಭಿಕೃತ ತಿದ್ದುಪಡಿ ಮೂಲಕ ಮತದಾರರ ತೆರಿಗೆ ಅರ್ಹತಾ ಮೊತ್ತವನ್ನು ಲಿಖಿತ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಾತ್ರಾಯಿ ಇಲ್ಲವೇ ಏದು ರೂ. ಮನೆಗಂದಾಯವೆಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸಂಸ್ಥಾನದ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿಸಲಾಯಿತು. ಮತದಾರರ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಧೀಸಲು ಅವಕಾಶ ನೀಡಲಾಯಿತು. ಉಲ್ಲಭಿಕೃತ ತಿದ್ದುಪಡಿ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಧೀಸಲು ಅವಕಾಶ ನೀಡಲಾಯಿತು.

ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯರ ಬಲವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ, ಸದಸ್ಯತ್ವದ ಅವಧಿಯನ್ನು ಮೂರಿರಿದ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳಿಗೆ ಪರಿಸಲಾಯಿತು. ಆ ಪ್ರಕಾರ ನಂಜನಗೂಡು ತಾಲೂಕಿನಿಂದ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಗೆ ಆಯ್ದುಯಾಗಿದ್ದವರನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೆ. ಕಾಳೇಗೌಡ (ರೆಲೆರ್, ಉಳಿ-ಲ್ಲೆ, ಉಲ್, ಎಲ್, ಎಂ) ಹನುಮಂತರಾವ್ (ರೆಲೆರ್-ಎಂ), ಕಲಿಯೂರು ವೆಂಕಟಸುಭ್ರಯ್ಯ (ರೆಲೆರ್-ಎಂ), ಶಂಕರ ನಾರಾಯಣಪ್ಪ (ರೆಲೆರ್-ಎಂ; ರೆಲೆರ್-ರೆಂಗ್ರಿ) ಮೂಡಹಳ್ಳಿ ಚಂದ್ರಶೇಖರಯ್ಯ (ರೆಂಜಿ-ಎಂ; ರೆಂಜಿ-ರೆಂಗ್ರಿ), ರಾಘವಾಚಾರ್ (ರೆಂಜಿ-ರೆಂಗ್ರಿ), ರಾಮರಾವ್ (ರೆಂಜಿ-ಎಂ); ಪಡ್ಡಣಿ (ರೆಂಜಿ-ಎಂ), ಗುರುರಾವ್ (ರೆಂಜಿ-ರೆಂಗ್ರಿ), ಕೃಷ್ಣಪ್ಪ ಈ (ರೆಂಜಿ-ರೆಂಗ್ರಿ; ಉಗ್-ಎಂ), ಲಕ್ಷ್ಮಿಕಾಂತಭಟ್ಟರ್ (ರೆಂಜಿ-ಎಂ), ಕೆ.ವಿ. ನಾರಾಯಣರಾವ್, (ರೆಂಜಿ-ಎಂ), ಪಾಪಣಿ ಹಿ. (ರೆಂಜಿ-ಎಂ), ಶ್ರೀನಿವಾಸಶೇಟ್ಟಿ (ರೆಂಜಿ-ಎಂ), ಎ. ವೆಂಕಟನಾರಾಯಣಪ್ಪ (ರೆಂಜಿ-ಎಂ), ಸುಭೂರಾವ್ ಬಿ. (ರೆಂಜಿ), ಸಾಹುಕಾರ್ ಬಂಡಯ್ಯ (ರೆಂಜಿ-ರೆಂಜಿ), ಚಿಕ್ಕಪ್ಪಶೇಟ್ಟಿ (ರೆಂಜಿ), ನಂಜುಡಾರಾಧ್ಯ (ರೆಂಜಿ). ವೆಂಕಟಸುಭ್ರಯ್ಯ (ರೆಂಜಿ, ರೆಂಜಿ-ರೆಂಗ್ರಿ), ಬಂಡಯ್ಯ ವಿ. (ರೆಂಜಿ-ಎಂ), ಹಿ. ಪಾಪಣಿ (ರೆಂಜಿ-ಎಂ), ವೆಂಕಟಸ್ವಾಮಿಯ್ಯ (ರೆಂಜಿ-ಎಂ; ರೆಂಗ್ರಿ-ರೆಂಗ್ರಿ), ಪುಟ್ಟಮಾದಪ್ಪ (ರೆಂಗ್ರಿ-ಎಂ). ಸಿದ್ದಪ್ಪ (ರೆಂಗ್ರಿ-ರೆಂಗ್ರಿ), ಬಿ.ಎಸ್. ಪುಟ್ಟಸ್ವಾಮಿ ಹಾಗೂ ಜಿ. ನಂಜುಂಡಾರಾಧ್ಯ (ರೆಂಗ್ರಿ-ರೆಂಗ್ರಿ), ಟಿ.ಎಸ್. ಮಾದಪ್ಪ (ರೆಂಗ್ರಿ-ರೆಂಗ್ರಿ), ಎ.ಟಿ. ಸುಭ್ರಾಣಿಶೇಟ್ಟಿ (ರೆಂಗ್ರಿ-ರೆಂಗ್ರಿ), ಜಿ. ನಂಜುಡಪ್ಪ (ರೆಂಗ್ರಿ-ರೆಂಗ್ರಿ), ದೊಡ್ಡನಂಜಯ್ಯ ಆರ್. (ರೆಂಗ್ರಿ-ರೆಂಗ್ರಿ), ಪಟ್ಟೇಲ ಏರಣ್ಣ (ರೆಂಗ್ರಿ-ರೆಂಗ್ರಿ), ಎನ್.ಡಿ. ಸುಬ್ರಾಣಿ (ರೆಂಗ್ರಿ-ರೆಂಗ್ರಿ), ವೆಂಕಟಾಚಲಯ್ಯ ಮುಂತಾದವರು ತಾಲೂಕಿನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸೇವೆಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಲೋಕಸಭಾ ಹಾಗೂ ವಿಧಾನಸಭಾ ಚುನಾವಣೆಗಳು ರೆಂಜಿರಲ್ಲಿ ನಡೆದವು. ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಮತ ಚಲಾಯಿಸುವ ಹಕ್ಕು ಪಡೆದ ಸಾರ್ವಜನಿಕರು ಉತ್ಸಾಹದಿಂದಲೇ ಈ ಚುನಾವಣೆಯನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿದರು. ರೆಂಜಿರ ವಿಧಾನಸಭಾ ಚುನಾವಣ್ಣ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಂಜನಗೂಡು ತಾಲೂಕಿಗೆ ದ್ವಿಸದಸ್ಯರನ್ನು ಚುನಾಯಿಸುವ ಅವಕಾಶ ದೊರೆತಿತ್ತು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸ್ಥಾನ ಮೀಸಲು. ರೆಂಜಿರ ದ್ವಿತೀಯ ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ನಂಜನಗೂಡು ಮತ್ತು ಬಿಳಿಗೆರೆ ಎರಡು ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಾದ್ದು. ಸುಮಾರು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ, ರೆಲೆರ್ ವೇಳೆಗೆ ದ್ವಿಸದಸ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರವು ರದ್ದಾಗಿ ನಂಜನಗೂಡು ತಾಲೂಕು ಒಬ್ಬರು ವಿಧಾನಸಭಾ ಸದಸ್ಯರನ್ನು ಚುನಾಯಿಸುವ ಅವಕಾಶ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿತು. ೨೦೦೯ರ ಚುನಾವಣ್ಣ ಚುನಾವಣೆ ಪುನಾರಜನಾ ಕಾಯೆಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತ ನಂಜನಗೂಡು (ಪರಿಶ್ವ ಜಾತಿಗೆ ಮೀಸಲು) ವಿಧಾನಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ನಂಜನಗೂಡು, (ಕಸಬಾ) ಮತ್ತು ಮಲ್ಲಹಳ್ಳಿ ಹೋಬಳಿಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಭಾಗಶಃ ದೊಡ್ಡಕೊಂಡೆ ಹೋಬಳಿ ಹಾಗೂ ನಂಜನಗೂಡು ಪುರಸಭೆಗಳು ಸೇರಿವೆ. ತಾಲೂಕಿನ

ಚೆಕ್ಕಿಯ್ನ ಭತ್ತ ಮತ್ತು ಬಿಳಿಗರೆ ಹೋಬಳಿಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಭಾಗಶಃ ದೊಡ್ಡಕೆಲಂದೆ ಹೋಬಳಿಯು ನೇರೆಯ ವರುಣ ವಿಧಾನಸಭಾಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದೆ. ನಂಜನಗೂಡು ವಿಧಾನಸಭಾಕ್ಷೇತ್ರವು ಚಾಮರಾಜನಗರ ಲೋಕಸಭಾಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿ ಹೋಗಿದೆ. ಮುಂದೆ ನೀಡಿರುವ ಕೋಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಿನಿಂದ ಈವರೆಗೆ ಲೋಕಸಭೆ ಹಾಗೂ ವಿಧಾನಸಭೆಗಳಿಗೆ ಅಯ್ಯಿಯಾಗಿರುವ ಸದಸ್ಯರ ಹೆಸರು, ಪಕ್ಷ, ಗಳಿಸಿದ ಮತ, ಶೇಕಡಾವಾರು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

ಚಾಮರಾಜನಗರ ಲೋಕಸಭಾ (ಪ.ಜಾ.) ಕ್ಷೇತ್ರದ್ವಾರಾ ಖೂನಾವಣಾ ಘಲಿತಾಂಶ (ರಜಿಎ-೧೦೦೯)

ಹೂನಾವಣಾ ವರ್ಷ	ಅಯ್ಯಿಯಾದ ಅಭ್ಯರ್ಥಿ, ಪಕ್ಷ, ಗಳಿಸಿದ ಮತ ಹಾಗೂ ಶೇಕಡವಾರು ಪ್ರಮಾಣ
ರಜಿಎ	ಎಂ.ಎಸ್.ಗುರುಪಾದಸ್ವಾಮಿ (ಕೆಂಪಂ.ಪಿಪಿ) ೧,೬೬,೧೬೫ (೨೧.೫೪)
ರಜಿಎ೧	ಎಸ್.ಎಂ.ಸಿದ್ಧಯ್ಯ (ಎಸ್.ಸಿ.) ಭಾರಾಕಾಂ ೧,೮೬,೧೬೫ (೨೪.೬೫)
ರಜಿಎ೨	ಎಸ್.ಎಂ.ಸಿದ್ಧಯ್ಯ (ಭಾರಾಕಾಂ) ೧,೧೬,೮೧೦ (೪೪.೪೨)
ರಜಿಎ೩	ಎಸ್.ಎಂ.ಸಿದ್ಧಯ್ಯ (ಭಾರಾಕಾಂ) ೧,೦೮,೮೧೧ (೩೨.೨೨)
ರಜಿಎ೪	ಎಸ್.ಎಂ.ಸಿದ್ಧಯ್ಯ (ಭಾರಾಕಾಂ) ೧,೪೪,೮೧೪ (೪೨.೬೪)
ರಜಿಎ೯	ಬಿ.ರಾಜಯ್ಯ (ಭಾರಾಕಾಂ) ೨,೧೪,೨೧೧ (೫೫.೫೧)
ರಜಿಎ೧೦	ವಿ.ಶ್ರೀನಿವಾಸಪ್ರಸಾದ್ (ಕಾಂಗ್ರೆ) ೨,೨೮,೨೪೮ (೫೮.೫೮)
ರಜಿಎ೧೧	ವಿ.ಶ್ರೀನಿವಾಸಪ್ರಸಾದ್ (ಕಾಂಗ್ರೆ) ೨,೧೦,೪೬೫ (೫೫.೫೫)
ರಜಿಎ೧೨	ವಿ.ಶ್ರೀನಿವಾಸಪ್ರಸಾದ್ (ಕಾಂಗ್ರೆ) ೩,೪೬,೨೨೨ (೫೫.೫೦)
ರಜಿಎ೧೩	ವಿ.ಶ್ರೀನಿವಾಸಪ್ರಸಾದ್ (ಕಾಂಗ್ರೆ) ೨,೧೬,೨೧೫ (೫೨.೫೨)
ರಜಿಎ೧೪	ಎ.ಸಿದ್ಧರಾಜು (ಜ.ದ) ೨,೧೪,೨೧೫ (೫೦.೫೫)
ರಜಿಎ೧೫ **	ಎ.ಸಿದ್ಧರಾಜು (ಜ.ದ.) ೨,೧೦,೪೧೦ (೪೬.೪೬)
ರಜಿಎ೧೬	ವಿ.ಶ್ರೀನಿವಾಸಪ್ರಸಾದ್ [ಜ.ದ.(ಜಾ)] ೨,೧೧,೫೪೬ (೪೧)
೨೦೦೪	ಎಂ.ಶಿವಣ್ಣ [ಜ.ದ.(ಜಾ)] ೨,೧೬,೪೧೧ (೫೧.೧೧)
೨೦೦೬ ♦	ಆರ್. ಧುವನಾರಾಯಣ, ೨,೪೮,೨೧೦ (೫೫)

* ಇದು ಮೈಸೂರು ದ್ವಿಸದಸ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿತ್ತು.

* ಇದು ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ತಿರುಮೂಡ್ಲು ನರಸೀಪುರ, ಬನ್ನೂರು ಹಾಗೂ ನಂಜನಗೂಡು ವಿಧಾನಸಭಾಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು.

** ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ರಜಿಎ೧ರಲ್ಲಿ ವಿಭಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿ, ಚಾಮರಾಜನಗರವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಜಿಲ್ಲೆಯಾಯಿತು.

♦ ೨೦೦೬ರ ಖೂನಾವಣಾಕ್ಷೇತ್ರ ಪ್ರನಾರಜನೆಯ ಕಾಲೆಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರವು ಹೆಗ್ಡಡೆವಣಕೋಟಿ (ಪ.ಪಂ.), ನಂಜನಗೂಡು (ಪ.ಜಾ.), ತಿ.ನರಸೀಪುರ (ಪ.ಜಾ.), ಕೊಳ್ಳೆಗಾಲ (ಪ.ಜಾ.), ವರುಣ, ಹನೂರು, ಚಾಮರಾಜನಗರ ಹಾಗೂ ಗುಂಡ್ಲಪೇಟೆ ವಿಧಾನಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ.

**ನಂಜನಗೂಡು ತಾಲೂಕು ವಿಧಾನಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಚುನಾವಣೆ ವಿವರ
(ರಜಿಎ-೨೦೦೯)**

ಚುನಾವಣೆ ವರ್ಷ ಹಾಗೂ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಹೆಸರು	ಅಯ್ಯಿಯಾದ ಅಭ್ಯರ್ಥಿಯ ಹೆಸರು ಪಕ್ಕ, ಗಳಿಸಿದ ಮತ ಹಾಗೂ ಶೇಕಡವಾರು ಸ್ತೋಜ	ದ್ವಿತೀಯ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದ ಪಕ್ಕ, ಗಳಿಸಿದ ಮತ ಹಾಗೂ ಶೇಕಡವಾರು ಸ್ತೋಜ
೧	೨	೩
ರಜಿಎ ನಂಜನಗೂಡು (ದ್ವಿಸದಸ್ಯ) ೧. ಸಾಮಾಜಿಕ ೨. ಮೀಸಲು	ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಎಂ. ಲಿಂಗಣ್ಣ (ಸ್ವತಂತ್ರ ಅಭ್ಯರ್ಥಿ) ರಿ.೧೨೨ (೨೦.೬೬) ೨. ಮಾದಯ್ಯ ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ ೬.೬೫೦ (೨೨.೦೫)	ಪಕ್ಕೇತರ ರಂ.೬೬೮ (೨೦.೨೯) ೨. ಮಾದಯ್ಯ ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ ೬.೬೬೧ (೨೨.೦೫)
ರಜಿಎ ರ. ನಂಜನಗೂಡು* ಅಕ್ಷ್ಯೇಬರ್ಡ್ (ರಜಿಎ) *ಲಂಪ ಚುನಾವಣೆ: ೨. ಬಿಳಿಗೆರೆ	ಎ. ಮಹಾದೇವಯ್ಯ ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ, ರಿ.೬೬೮ (೬೬.೨೬) ಜ.ಬಿ. ಮಲ್ಲಾರಾಧ್ಯ ಪ್ರ.ಸ.ಪ ರಿ.೬೬೦೬ (೫೬.೧೫) ೨. ಬಿಳಿಗೆರೆ ಜ.ಎಂ. ಚಿನ್ನಸ್ವಾಮಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಅಭ್ಯರ್ಥಿ ೬.೬೬೬ (೫೬.೦೮)	ಪ್ರ.ಸ.ಪ ಲ.೬೬೫ (೫೬.೨೬) ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ. ೫.೬೦೨ (೨೦.೫೬) ಪ್ರ.ಸ.ಪ. ಜಿ.೬೬೧ (೨೦.೬೧)
ರಜಿಎ ರ. ನಂಜನಗೂಡು ೨. ಬಿಳಿಗೆರೆ	ಎನ್. ರಾಜಯ್ಯ ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ ರಿ.೬೬೫ (೫೬.೬೬) ಡಿ.ಎಂ. ಸಿದ್ದಯ್ಯ ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ ರಿ.೬೬೨ (೫೬.೨೬)	ಪಕ್ಕೇತರ ರಿ.೬೬೦ (೫೬.೬೬) ಪಕ್ಕೇತರ ೨.೬೬೫ (೨೦.೮೭)
ರಜಿಎ ರ. ನಂಜನಗೂಡು ೨. ಬಿಳಿಗೆರೆ	ಎಲ್. ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ ಪಕ್ಕೇತರ ರಿ.೬೬೬ (೫೬.೬೬) ಡಿ.ಎಂ. ಸಿದ್ದಯ್ಯ ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ ರಿ.೬೬೬ (೫೬.೬೬)	ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ. ೫.೬೬೫ (೨೦.೫೬) ಪಕ್ಕೇತರ ರಿ.೬೬೫ (೫೬.೮೦)

ರ	ಉ	ಇ
೧೯೨೨ ೨. ಸಂಜನಗೂಡು	ಕೆ.ಬಿ. ಶಿವಯ್ಯ ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ. ರಂ,ಶಿಳಿ (ಲಲ.ರಂ)	ಪದ್ಮೇಶರ ಎ.ಎಗ್ (೨೨.೧೬)
	ಎನ್.ಎಸ್. ಗುರುಸಿಧಪ್ಪ ಪದ್ಮೇಶರ ರಂ,ರಂಜಿ (ಉಂ.ಶಿಳಿ)	ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ. ರಂ,ಶಿಳಿ (೩೫.೧೮)
೧೯೨೪ ನಂಜನಗೂಡು	ಕೆ.ಬಿ. ಶಿವಯ್ಯ * ಕಾಂಗ್ಯಾ ರಂ,ಶಿಳಿ (೩೨.೨೫)	ಜನತಾಪದ್ಮ ರಂ,ಶಿಳಿ (೨೪.೨೦)
೧೯೨೫ ನಂಜನಗೂಡು	ಎಂ. ಮಹಾದೇವು ಕಾಂಗ್ಯಾ ರಂ,ರಂಜಿ (೩೮.೨೫)	ಜನತಾಪದ್ಮ ರಂ,ರಂಜಿ (೩೮.೨೫)
೧೯೨೫ ನಂಜನಗೂಡು	ಡಿ.ಟಿ. ಜಯಕುಮಾರ್ ಜ.ಪ., ಎಂ.ಶಿಳಿ (೪೯.೪೮)	ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ. ಅಂ,ಶಿಲ್ವ (೨೨.೨೨)
೧೯೨೬ ನಂಜನಗೂಡು	ಎಂ. ಮಹಾದೇವು ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ ಶಿಳಿ,ರಂಜಿ (೪೨.೨೫)	ಜನತಾದಳ ಅಂ,ಶಿಲ್ವ (೨೦.೯೬)
೧೯೨೭ ನಂಜನಗೂಡು	ಡಿ.ಟಿ. ಜಯಕುಮಾರ್ ** ಜ.ದ. ಶಿಳಿ,ಶಿಳಿ (೪೦.೪೯)	ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ. ಅಂ,ರಂಜಿ (೨೨)
೧೯೨೮ ನಂಜನಗೂಡು	ಎಂ. ಮಹಾದೇವು * ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ. ಶಿಳಿ,ರಂಜಿ (೪೬.೦೦)	ಜ.ದ. (ಜಾ) ಅಂ,ರಂಜಿ (೨೮)
೨೦೦೪ ನಂಜನಗೂಡು	ಡಿ.ಟಿ. ಜಯಕುಮಾರ್ ಜ.ದ. (ಜಾ) ಶಿಳಿ,ರಂಜಿ (೪೨.೯೦)	ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ. ಅಂ,ಶಿಳಿ (೨೪.೯೫)
೨೦೦೮ ನಂಜನಗೂಡು (ಜ)	ವಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಪ್ರಸಾದ ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ. ಶಿಳಿ,ರಂಜಿ (೪೪.೨೨)	ಭಾ.ಜ.ಪ. ಶಿಳಿ,ರಂಜಿ (೩೪.೧೯)
೨೦೦೯ —”- ವರುಣ#	ಶಿಂಥರಾಮಯ್ಯ ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ. ರಂ,ರಂಜಿ (೩೦.೨೫)	ಭಾ.ಜ.ಪ. ಶಿಳಿ,ರಂಜಿ (೩೨.೦೨)

* ರಾಜ್ಯ ಸಚಿವರು, ** ಸಂಪುಟ ಸಚಿವರು

ತಾಲೂಕಿನ ಬಿಕ್ಕುಯ್ಯನ ಭತ್ತ, ಬಿಳಿಗೆ ಹೋಬಳಿಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಭಾಗಶಃ ದೊಡ್ಡಕೊಲಂದೆ ಹೋಬಳಿಯೂ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದೆ.